

Заштитник грађана
Zaštitnik građana

ПОСЕБАН ИЗВЕШТАЈ ЗАШТИТНИКА ГРАЂАНА
О СПРОВОЂЕЊУ СТРАТЕГИЈЕ
ЗА СОЦИЈАЛНО УКЉУЧИВАЊЕ РОМА И РОМКИЊА
СА ПРЕПОРУКАМА

Београд, новембар 2019.

Издавач
Заштитник грађана

За издавача
мр Зоран Пашалић

Уредница
Јабланка Табаш

Тираж
100

Година издавања
2019.

Прелом и шtamп
„Донат Граф“ д.о.о, Београд

ISBN 978-86-87945-57-9

ПОСЕБАН ИЗВЕШТАЈ ЗАШТИТНИКА ГРАЂАНА
О СПРОВОЂЕЊУ СТРАТЕГИЈЕ
ЗА СОЦИЈАЛНО УКЉУЧИВАЊЕ
РОМА И РОМКИЊА
СА ПРЕПОРУКАМА

Београд, новембар 2019.

ИСТРАЖИВАЧКИ ТИМ:

Заштитник грађана

Драгана Вујков, саветница у Стручној служби
Дајана Мајданац, саветница у Стручној служби

A11 – Иницијатива за економска и социјална права

Данило Ђурчић
Марко Васиљевић
Влада Шаховић
Милица Маринковић
Нађа Марковић

Извештај је припремљен у сарадњи са невладином организацијом A11 – Иницијатива за економска и социјална права уз подршку Представништва Високог комесаријата за избеглице Уједињених нација – УНХЦР-а. Ставови изречени у извештају припадају искључиво ауторима и не представљају нужно званичан став УНХЦР-а.

UNHCR
The UN Refugee Agency

САДРЖАЈ

УВОД И МЕТОДОЛОГИЈА	7
СТРАТЕГИЈА ЗА СОЦИЈАЛНО УКЉУЧИВАЊЕ РОМА И РОМКИЊА И АКЦИОНИ ПЛАН ЗА СПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕГИЈЕ	11
РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА: Перцепција Рома и Ромкиња о остваривању мера Стратегије и Акционог плана	15
ОБРАЗОВАЊЕ	19
СТАНОВАЊЕ	29
ЗАПОШЉАВАЊЕ	39
ЗДРАВЉЕ	49
СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА	57
УЛОГА ЛОКАЛНИХ САМОУПРАВА У ПРОЦЕСУ СПРОВОЂЕЊА МЕРА ИНКЛУЗИЈЕ	67
ЗАКЉУЧАК	73

Сви термини који су у тексту изражени у грамађички мушком роду, подразумевају мушки и женски род лица на који се односи.

УВОД И МЕТОДОЛОГИЈА

Усвајањем прве Стратегије за унапређивање положаја Рома и Акционог плана за њено спровођење, Влада Републике Србије се определила да створи услове потребне за борбу против сиромаштва Рома и сузбијања дискриминације с којом се припадници ове националне мањине суочавају. Заштитник грађана од 2011. године с пажњом прати остваривање мера које су предвиђене овим стратешким документима.

Две године је Заштитник грађана пратио остваривање претходне Стратегије за унапређење положаја Рома коју је Влада Републике Србије усвојила с циљем сузбијања сиромаштва и унапређења њиховог положаја. На основу спроведеног истраживања урађен је *Извештај о спровођењу Стратегије за унапређивање положаја Рома са препорукама*¹ који је упућен Народној скупштини у децембру 2013. године.

Влада Републике Србије усвојила је нову Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња у 2016. години, као и пратећи Акциони план за спровођење Стратегије за период 2017–2018. година. Нова Стратегија је у великој мери уважила налазе и препоруке садржане у Извештају Заштитника грађана о спровођењу Стратегије за унапређење положаја Рома. Пре свега, уважена је препорука Заштитника грађана да се формира тело које ће координисати процесом спровођења Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња. Наиме, Влада Републике Србије је донела Одлуку о оснивању Координационог тела за праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године².

Према свим показатељима Роми су друштвена група која се налази у најнеповољнијем социјалном, економском и образовном положају. Поред тога, Роми се суочавају са проблемима доступности и остваривања признатих права пред институцијама и органима јавне власти, а зајамчено право на очување етничког и културног идентитета не остварују у пуној мери како због сиромаштва, тако и због тога што је ниво општег образовања такав да онемогућава снажније и трајније повезивање припадника ове националне мањине што је основа очувања националног идентитета.

¹ <https://www.pravamanjina.rs/attachments/IZVESTAJ%20ZG%200%20SPROVODJENJU%20STRATEGIJE.pdf>.

² „Сл. гласник РС“, бр. 17/2017.

Стратегијом је предвиђено да праћење мера *спроводе независни државни органи, Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности*, који на основу података исказаних у извештају органа који управља Стратегијом, података које воде на основу пријужби грађана, али и по сопственој иницијативи, праће, проверавају и предузимају мере из своје надлежности према органима и лицима која постоје незаконито, неправилно примењују прописе на основу којих се *стратешке мере спроводе или се понашају дискриминарно према грађанима и грађанкама ромске националности*. Ови органи о својим налазима извештавају Народну скупштину у редовним или посебним извештајима.

Имајући у виду да Заштитник грађана у свом раду посебну пажњу посвећује заштити права Рома, али и да је одређен Стратегијом као орган који треба да прати спровођење мера, израђен је овај извештај са циљем да унапреди остваривање мера датих у Стратегији и Акционом плану и да укаже на недостатке уочене у примени са којима се суочавају носиоци мера.

Методологија

Праћење мера социјалног укључивања Рома и Ромкиња Заштитник грађана је остварио спровођењем поступака који су вођени по притужбама грађана, сарадњом са државним органима и локалним самоуправама задуженим за спровођење мера унапређења, као и непосредним радом у ромским насељима и разговорима са становницима. Заштитник грађана је истраживање спровео у сарадњи са невладином организацијом А11 – Иницијатива за економска и социјална права која је пружила значајну помоћ у теренском раду и прикупљању података. Израда овог извештаја подржана је од стране Високог комесаријата за избеглице Уједињених нација – Представништва у Србији (УНХЦР).

Подаци о остваривању мера Стратегије и Акционог плана прикупљани су путем стандардизованог упитника за носиоце мера у локалним самоуправама. Посебни упитници израђени су за:

- градске/општинске управе;
- филијале/испоставе Националне службе за запошљавање;
- центре за социјални рад;
- школске управе;
- домове здравља.

Заштитник грађана пратио је одређени број мера које су предвиђене Стратегијом и Акционим планом у областима образовања, запошљавања, становања, здравља и социјалне заштите. Овде треба навести методолошку напомену да извештај не представља свеобухватну анализу остваривања мера, него су онеодабране на основу података и притужби које Заштитник грађана прима од припадника ромске заједнице.

Поред тога, на основу посебно осмишљене методологије представници Заштитника грађана су у сарадњи са невладином организацијом А11 Иницијатива за економска и социјална права (у даљем тексту А11) испитивали ставове суграђана ромске националности о мерама унапређења њиховог положаја. Испитивање је спроведено на узорку од 177 испитаника у 19 ромских насеља у 20 локалних самоуправа. Истраживање је спроведено у периоду од априла до јула 2019. године.

Подаци до којих се дошло овим испитивањем нису статистички поуздани и не могу бити једина основа за будућа планирања. Њихова сврха је била да провере постигнућа мера унапређења положаја Рома, утврде постојеће пропусте и да укажу на начине на који могу бити превазиђени.

*Јединице локалне самоуправе и ромска насеља
у којима је спроведено истраживање:*

ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ	РОМСКА НАСЕЉА
1. Београд, ГО Палилула	Миријевско брдо
2. Београд, ГО Звездара	Орловско насеље
3. Београд, ГО Земун	Марије Бурсаћ
4. Смедерево	Мали Кривак
5. Нови Сад	Бангладеш
6. Пожаревац	Узун Миркова
7. Зрењанин	Сурдучка улица
8. Крагујевац	Чегарска улица
9. Панчево	/
10. Вршац	Балата
11. Сремска Митровица	Лаћарак
12. Лесковац	Подворце
13. Бујановац	ул. Бањска бб
14. Ниш	Црвена звезда
15. Прокупље	Царина
16. Краљево	ул. Стадионска бб
17. Крушевац	Марко Орловић
18. Сента	Шева
19. Суботица	Чантавир- ул. Халадаш
20. Бор	ул. Војске Југославије

Приликом избора ромских насеља, односно градова и општина водило се рачуна о званичним подацима и проценама о броју Рома у локалним самоуправама, величини и географској распрострањености ромских насеља и подацима о предузетим мерама.

Разговор с Ромима настањеним у неформалним насељима био је начин да се успостави контакт с грађанима, превазиђе почетна нелагодност која прати већину оваквих истраживања и стекне одређено поверење. Нарочито је било важно да се превазиђе страх и зазирање Рома од институција, односно да неповерење које због препрека и тешкоћа које имају приликом остваривања права Роми имају према институцијама.

Упитник за становнике ромских насеља

Стандардизовани упитник који је коришћен приликом испитивања ставова становника ромских насеља садржао је питања која се односе на остваривање мера из области становања, здравствене заштите, образовања, запошљавања и социјалне заштите. Поред питања која се односе на поменуте области, упитник је садржао питања која се односе на ставове Рома у остваривању права, као и питања која се тичу информисаности Рома и Ромкиња о Стратегији и Акционим плановима. Такође, упитник је садржао и питања која се тичу ставова Рома и Ромкиња о нивоу интегрисаности ромске заједнице у друштву, доступности јавних институција, као и односа са неромским становништвом.

Упитник је садржао и питања о ставу испитаника о томе да ли су у последњих пет година осетили побољшање положаја њихових породица, процени ко треба да решава проблеме Рома у месту у ком живе, као и процени рада ромског координатора, уколико је испитаник упознат са његовим радом. Поред питања која се односе на лични статус грађана, посебна пажња у упитнику је усмерена на ставове испитаника како би се стекао увид у то како Роми који су крајњи корисници ових мера виде њихове ефекте.

СТРАТЕГИЈА ЗА СОЦИЈАЛНО УКЉУЧИВАЊЕ РОМА И РОМКИЊА И АКЦИОНИ ПЛАН ЗА СПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња

У Републици Србији је 2011. године пописано 147.604 грађана и грађанки ромске националности, што чини 2,1% становништва на територији Републике Србије³ без Косова и Метохије; то је број који је референтан за планирање стратешких мера⁴.

Као што је већ наведено, Влада Републике Србије усвојила је нову Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња у 2016. години, као и пратећи Акциони план за спровођење Стратегије за период 2017–2018. година.

Како се наводи у Стратегији, основни разлог доношења овог стратешког документа је стварање услова за социјалну укљученост – смањење сиромаштва и сузбијање дискриминације Рома и Ромкиња, односно стварање услова за пун приступ остваривању људских права лицима ромске националности.

Такође, за разлику од претходне Стратегије за унапређивање положаја Рома, Стратегијом за социјално укључивање Рома и Ромкиња предвиђено је да се социјално укључивање Рома и Ромкиња остварује превасходно у локалној заједници. Остваривање права на образовање, рад, одговарајуће

³ Попис становништва, домаћинстава и станова 2011, књига 1: *Национална припадност*, Републички завод за статистику, Београд, 2012.

⁴ О броју и просторној распрострањености Рома и Ромкиња требало би говорити са опрезом. У односу на претходне пописе Роми бележе раст становништва (на Попису становништва 1991. године било је 140.237 Рома и Ромкиња, док је на Попису становништва из 2002. године било пописано 108.193). Међутим, тај раст није одређен искључиво природним прираштајем, већ и различитом пописном методологијом, али и повећањем интерно расељених лица ромске националности са Косова и Метохије. Због тога би требало имати у виду и то да се процене броја Рома у Републици Србији крећу од 247.591 (Горан Башић, Божидар Јакшић, „Уметност преживљавања – где и како живе Роми у Србији”, ИФДТ, Београд, 2005) до 600.000 (Ана Поповић, Јелена Станковић, Економски факултет Универзитета у Нишу, 2013. (<http://www.eknfak.ni.ac.rs/dl/FINALLY/Nacionalni-izvestaj-Srbija.pdf>)), као и проблеме етничке микрије и статистичког занемаривања стварног броја Рома и Ромкиња (Estimates and official numbers of Roma in Europe, Council of Europe (www.coe.int/en/web/portal/roma)).

становане и здравље односе се на укупно стање људских права и друштвене једнакости и захтева конкретне мере којима се постиже мерљив напредак.

Како је констатовано у Стратегији, *остваривање таквих мера са националној нивоа се сироводи уз доста тешкоћа: неекономично је и захтева додатне људске и материјалне ресурсе с којима држава не располаже. Рационалнији приступ је децентрализација послова у вези са спровођењем политике инклузије Рома и Ромкиња, односно преузимање веће дела послова и одговорности локалним самоуправама. Локалне самоуправе располажу механизмима на основу којих могу да управљају и спроводе инклузивне јавне политике, а осим тога Закон о локалној самоуправи их обавезује да се старају о остваривању људских и мањинских права⁵. Због тога су стратешке мере усмерене ка јединици и њеном ужем и ширем окружењу. Под ужим окружењем се мисли на породичну, а под ширим на друштвену заједницу у којој живи. Овакво усмерење стратешких мера омогућава праћење остваривања права Рома и Ромкиња и најпредак у вези са применом инклузивних политика најпре у локалној, а пошом и широј заједници.*

Међутим, резултати који ће бити представљени у овом извештају показују да у појединим локалним самоуправама и даље не постоји довољно капацитета, а у неким случајевима и стручних знања за ефикасно спровођење мера социјалне инклузије Рома и Ромкиња.

Такође, наводи Стратегије да локалне самоуправе располажу бројем Рома на својој територији, као и да на основу тих података могу креирати и унапредити већ постојеће механизме за инклузију ромске заједнице нису се показали у потпуности тачним иако се може констатовати одређени напредак.

Стратегија као приоритетне области у којима је неопходно предузети мере и активности издваја област образовања, становања, запошљавање, здравље и социјалну заштиту. Издвајање ових пет области је свакако напредак у односу на претходну Стратегију за унапређење положаја Рома којом је било предвиђено 13 области, што се показало као прешироко постављен стратешки документ чије мере и активности нису биле реално применљиве.

Акциони план за реализацију Стратегије

Ради реализације Стратегије, донет је Акциони план за примену Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године (у даљем тексту Акциони план). Акциони

⁵ Члан 20, тачка 32 Закона о локалној самоуправи, „Службени гласник РС” бр. 129/07 и 83/14 – др. закон).

план је донет за период од 2017. до 2018. године. Треба указати да је рок важења Акционог плана, нажалост истекао пре годину дана, а да нови Акциони план није донет до објављивања овог извештаја (децембар 2019. године) те да кашњење у доношењу овог документа свакако има негативан утицај на само спровођење мера у локалним самоуправама.

За реализацију Акционог плана одговорни су носиоци активности у оквиру својих надлежности. У случају када је за неку активност одређено више носилаца, први наведени носилац активности преузима водећу улогу и координише радом осталих носилаца. У свим мерама и активностима предвиђеним Акционим планом, поред надлежних државних органа, учесници у спровођењу мера су и јединице локалне самоуправе.

Координационо шело за спровођење Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године основано је Одлуком Владе. Одлуком је предвиђено да Координационо шело има задатак да координише пословима органа државне управе у области социјалног укључивања Рома и Ромкиња.

Главни задатак Координационог шела да разматра сва питања и координише радом органа државне управе, органа јединица локалне самоуправе, јавних предузећа и других облика организовања од стране Републике Србије и јединица локалне самоуправе у вези са пословима из њиховог делокрућа. Такође, Одлуком је предвиђено да је у делокрућу рада Координационог шела и унапређење међуресорне сарадње у области социјалног укључивања Рома и Ромкиња, разматрање и давање препорука за решавање урбених ситуација чија последица може бити додатна рањивост Рома и Ромкиња, предлагање начина за остваривање прописаних, али и додатних мера / активности који доприносе већој социјалној укључености ове националне мањине, као и процесу европских интеграција.

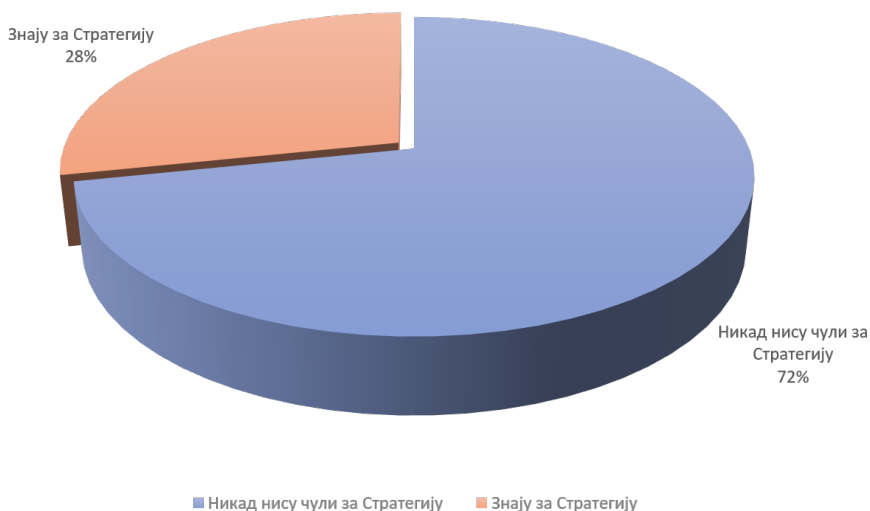
Истом Одлуком Владе именована је и Стручна група Координационог шела. Као задатак Стручне групе предвиђено је вршење стручних послова у вези са текућим питањима у вези социјалног укључивања Рома и Ромкиња. Поред оперативне подршке Координационом шелу, задатак Стручне групе јесте и праћење рада координатора за ромска питања, као и мобилних тимова који су испред јединица локалних самоуправа задужени за унапређење положаја Рома и Ромкиња на локалном нивоу.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Перцепција Рома и Ромкиња о остваривању мера Стратегије и Акционог плана

Мора се истаћи да је и даље мали број припадника ромске заједнице упознат са тим да је Влада Републике Србије донела Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња. Чак **71 %** испитаника није чуло за Стратегију. Да је донет стратешки документ упознато је **28%** испитаника.

Упознатост Рома са тиме да је Република Србија усвојила Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња

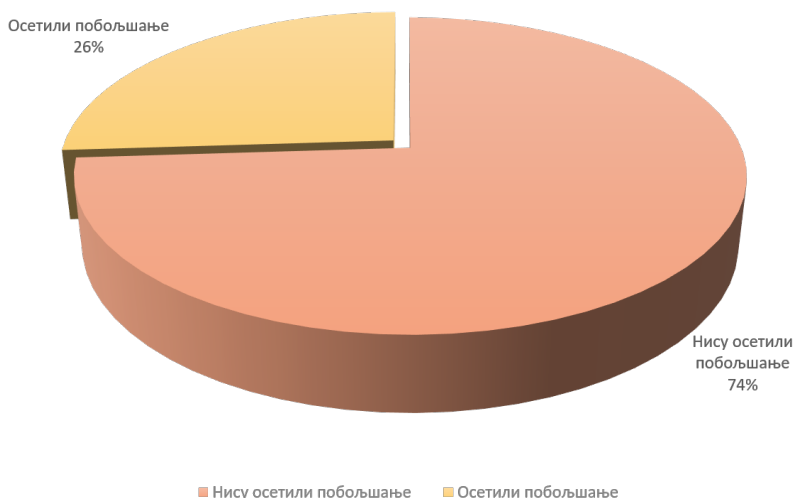

Ниво интеграције Рома у месту у ком живе испитаници оцењују на следећи начин: **23.73%** испитаника сматра су Роми интегрисани у друштво, **20.34%** испитаника сматра да постоји скривена сегрегација и дискриминација, **30.51%** сматра да постоји отворена сегрегација и дискриминација, док њих **25.42%** није могло да оцени ниво интеграције.

На питање да ли су Ромима једнако доступне јавне институције као и осталим грађанима **59.32%** испитаника одговорило је да сматра да јесу, док њих **40.68%** сматра да нису.

У последњих пет година побољшање положаја породице осетило је **26%**, док њих **74%** није осетило побољшање.

Да ли сте осетили побољшање свог положаја у последњих пет година

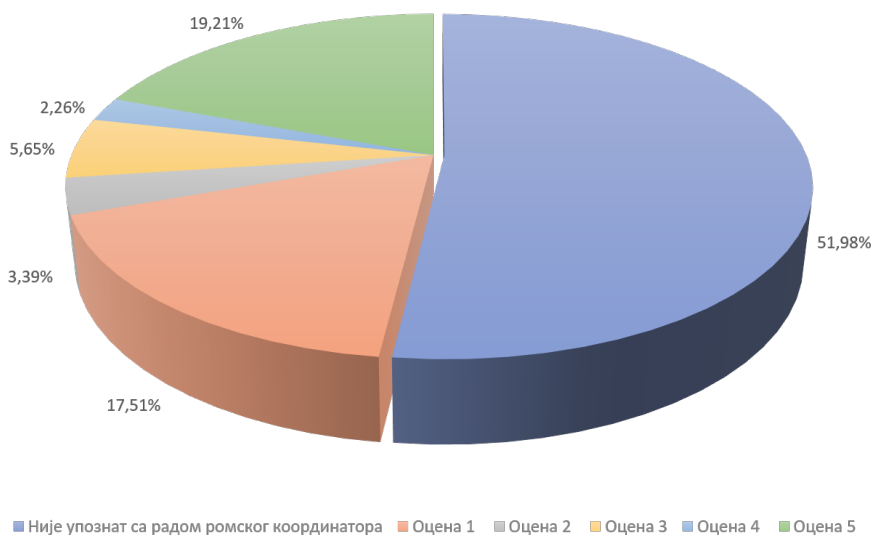
На питање ко треба да решава проблеме Рома у местима у којима живе **5%** становника сматра да проблеме треба да решава међународна заједница, **40%** сматра да би то требало да чини Република Србија, **50%** сматра да проблеме треба да решава локална самоуправа, док њих **5 %** сматра да то треба да чине Роми сами.

Ко треба да решава проблеме Рома

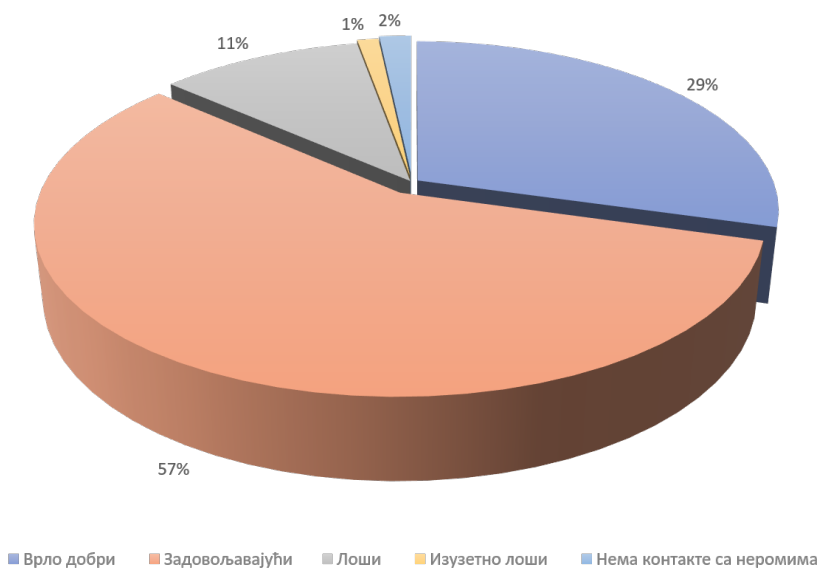
Рад ромског координатора испитаници су оцењивали кроз оцене од 1 до 5, у случају да су упознати са његовим радом у месту у ком живе, те се тако дошло до податка да **51.98%** није упознато са радом ромског координатора. **17.51%** испитаника, рад ромског координатора оценило је оценом 1, **3.39%** дало је оцену 2, **5.65%** оцену 3, **2.26%** оцену 4, а **19.21%** испитаника рад ромског координатора оценило је оценом 5.

Оцена рада ромског координатора

На питање како оцењују односе са неромским становништвом у месту у ком живе **29.38 %** испитаника је оквалификовало као врло добре односе, задовољавајуће односе има **57.06%**, лоше **10.73%**, изузетно лоше **1.13%**, док се **1.69%** испитаника изјаснило да нема контакте са неромима.

Односи са неромским становништвом

ОБРАЗОВАЊЕ

Деца из ромске заједнице се суочавају са бројним тешкоћама у остваривању својих права на квалитетно образовање. Припадници ромске заједнице се често суочавају са негативним стереотипима и дискриминацијом од стране образовних установа, што директно утиче на приступачност образовања као битан елемент овој људској права⁶.

Подаци у вези са остваривањем мера у области образовања прикупљани су од школских управа. Подаци на основу стандардизованог упитника прикупљани су од следећих школских управа: Школска управа Београд, Школска управа Крагујевац, Школска управа Краљево, Школска управа Крушевац, Школска управа Лесковац, Школска управа Ниш, Школска управа Нови Сад, Школска управа Пожаревац и Школска управа Зрењанин.

Подаци о броју ромске деце у образовном систему

Пре свега, Заштитник грађана је покушао да утврди да ли постоје евиденције о броју предшколске, основношколске и средњошколске деце ромске националности, што се у пракси показало као проблем. Наиме, у разговору са представницима школских управа утврђено је да не постоји прецизна евиденција. Саговорници из школских управа су навели да при сваком одласку у школе инсистирају на вођењу евиденције, која је важна због планирања мера и спровођења афирмативних мера за упис у средње школе. Такође, без прецизне евиденције и даље не постоји могућност праћења колико се Рома школује и да ли се постижу мере из Стратегије и Акционог плана. Утврђено је да је у пракси могуће водити евиденцију, али да то зависи од тога да ли директори школа препознају значај вођења овакве евиденције и у којој мери школска управа у раду са школама инсистира на овом питању. Такође, стиче се утисак да у школама и даље постоји бојазан да питају родитеље за националну припадност.

Школске управе углавном располажу проценама о томе који се број Рома школује, али одређене школске управе имају и прецизне податке о

⁶ Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња.

томе. Тако на пример, школске управе у Краљеву и Крушевцу располажу прецизним подацима о броју укључених Рома и Ромкиња за припремни предшколски програм, основне и средње школе. Оваква евиденција омогућава им да из године у годину прате број уписаних ромских ученика.

Насупрот томе, треба указати и на чињеницу да у појединим локалним самоуправама, школске управе немају чак ни процене колико Рома је укључено у образовни систем.

Иако је мера вођења евиденције предвиђена Стратегијом, и даље није успостављена прецизна евиденција о броју ученика ромске националности у образовном систему. Потребно је да Министарство просвете, науке и технолошког развоја обезбеди да се води прецизна евиденција у свим локалним самоуправама о броју предшколске, основношколске и средњошколске деце ромске националности ради планирања мера додатне подршке.

Уџис у „специјалне школе“

Лоша постигнућа у настави, језичке баријере, непохађање припремног предшколског програма, али свакако и предрасуде и дискриминација дуго су били узрок недозвољеног уписа ромске деце у такозване „специјалне школе“⁷ и школе за образовање одраслих. Родитељи ромске деце, ранијих година често су сами захтевали да уписују децу у „специјалне школе“ јер су сиромашни, а у специјалним школама деца добијају бесплатну одећу и обућу, као и уџбенике. Међутим, деци која заврше „специјалну школу“ ограничен је избор даљег школовања, чиме је угрожена њихова пуна интеграција.

Основно образовање је обавезно и мора бити досљудно свима, без дискриминације. Због тога изостајање деце из обавезног образовања и несразмерно и неоправдано школовање ромске деце у „специјалним школама“ представља озбиљну дискриминацију и кршење права на квалитетно образовање⁸.

Када се говори о мерама које су годинама предузимане ради спречавања уписа ромске деце у „специјалне школе“ и укључивања у редовно школовање, треба истаћи да је у овом случају дошло до унапређења. Прикупљени подаци указују да се у великој мери смањује број Рома у специјалним школама. Томе су свакако допринеле и мере које се спроводе ради укључивања ромске деце у предшколски програм.

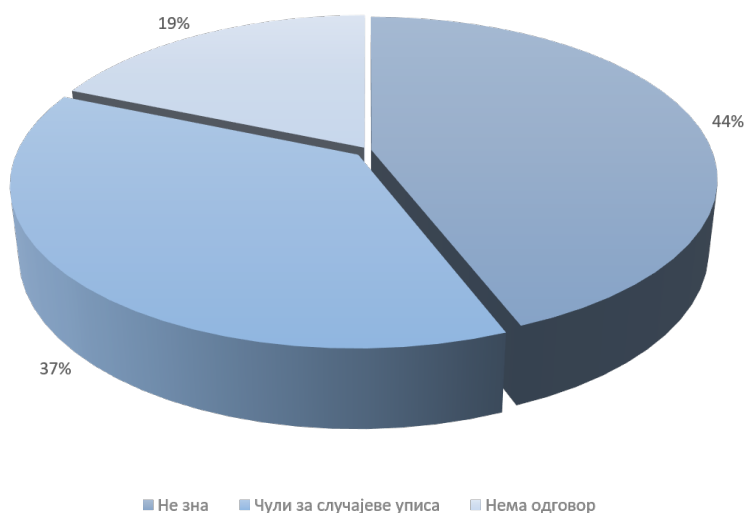
У прилог томе говоре и подаци прикупљени и од ромских породица који наводе да се деца ређе уписују у „специјалне школе“, те њих 44.07% не зна

⁷ Термин „специјална школа“ је превазиђен у правном речнику у Србији. Уместо тог термина користи се термин основна школа за образовање ученика са сметњама у развоју (члан 27. Закона о систему образовања и васпитања). У Извештају омбудсмана користи се ранији термин јер јасније указује на проблеме уписа ромске деце у „нетипичне“ школе.

⁸ Извод из Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња.

за случајеве да су деца ромске националности уписана у специјалне школе, а да за то не постоји оправдана потреба, док је 37.29% испитаника чуло да се ромска деца и даље уписују у „специјалне школе“. Треба имати у виду да 18.64% испитаника није одговорило на ово питање, пошто немају децу те не располажу оваквим информацијама.

Упознатост са случајевима уписа ромске деце у "специјалне школе"

Међутим и даље постоје случајеви где се деца неоправдано уписују у „специјалне школе“, па тако у Крушевцу у готово половина ученика су Роми, док на пример у Зрењанину и даље постоји тренд уписа у специјалну школу уз напомену представника Школске управе да се уз додатну подршку овим ученицима могао оставарити упис у редовно школовање.

За ученике ромске националности који због сиромаштва и језичких баријера нису у примарној друштвеној групи остварили социјализацију која им омогућава једнаке шансе у образовном процесу важна је подршка јер им омогућава да постигну боље исходе у настави (индивидуални образовни план, педагошки асистент, брже савлађивање језика наставе), али и учини им цео процес доступним (едукација и сензибилизација наставника и других стручњака и запослених у школи, сензибилизација вршњака, набавка средстава – учила, књига, продужени боравак, превоз, исхрана у школи, обезбеђивање одеће и обуће).

Сегрегација и дискриминација

Сегрегација ромске деце у образовању је проблем који опстаје. Наиме, након измена Закона о систему образовања и васпитања⁹ којима је омогућено да се родитељи приликом уписа у основну школу опредељују за жељену школу, а не за школу на територији месне или локалне самоуправе где им је пребивалиште, поспешено је у појединим срединама да родитељи неромског порекла не уписују децу у школе у којима наставу похађа већи број ромских ученика. Од сегрегације ромске деце у посебна одељења, дошло се, у условима инклузивног образовања, до нежељене појаве етнички чистих школа, успостављених, не вољом родитеља ромских ученика да се они образују у посебним школама на ромском, већ на основу етничке ди-станце и предрасуда према Ромима.

Како је констатовано и у самој Стратегији, *повећано укључивање Рома и Ромкиња у образовање у неким случајевима доводи до формирања сегрегисаних предшколских група и школа/одељења у којима су Роми и Ромкиње већина, посебно у оштинама у близини ромских насеља. Сегрегација је у тим случајевима, појачана тенденцијом других родитеља да избегавају да им се деца школују у „ромским школама“.* Проблеми са којим се суочавају сегрегисане школе са великим бројем Рома и Ромкиња су лоши услови рада, низак квалитет образовно-васпитног рада, највише школе од стране других ученика, низак ниво наставног кадра међу колегама и члановима локалне заједнице, недовољна подршка других институција и локалне управе, што значајно умањује квалитет образовања ромске деце.

Наиме, различите су мере креиране ради спречавања ове појаве, као што су: организовање активности које су усмерене на подизање свести за послених у установи и родитеља о препознавању и мерама за спречавање сегрегације; јачање капацитета запослених за пружање додатне подршке, конципирање програма и предузимање активности усмерених на унапређивање односа међу учесницима у образовању, прихватање различитости и развоју интеркултуралности; организовање састанка савета родитеља установе и родитељских састанака у групама и одељењима и обавештавање савета, односно родитеља о структури деце и ученика у установи, полагају деце и ученика из осетљивих друштвених група и добробитима које сва деца и ученици имају у групама и одељењима која су етнички, језички и социјално разноврсна; обезбеђивање сразмерне заступљености родитеља деце и ученика припадника националне мањине у савету родитеља и општинском савету родитеља.

⁹ „Сл. гласник РС“, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закони и 10/2019.

Установа у којој стичу образовање припадници националних мањина статутом уређује и обезбеђује сразмерну заступљеност родитеља деце и ученика припадника националне мањине, односно друштвено осетљивих група; обезбеђивање додатне подршке за укључивање у вршњачку групу и инклузивно образовање кроз мере индивидуализације наставе, интензивног учења српског језика или језика националне мањине и друге мере подршке у складу са потребама учесника у образовању, у складу са прописима.¹⁰

Као што је наведено, бројне су мере и активности које је надлежно Министарство просвете, науке и технолошког развоја спровело ради спречавања сегрегације ромске деце и формирања одвојених одељења, међутим пракса је показала да овај проблем упркос предузетим мерама опстаје. Оно што свакако представља напредак, а податак је који су Заштитнику грађана изнели представници свих школских управа са којима је обављен разговор, јесте да се појава сегрегације прати и да се координишу активности ради спречавања ове појаве.

Сегрегација у основним школама и одвојена одељења према подацима које је Заштитник грађана прикупио у овом истраживању указују да ова појава опстаје у Крагујевцу, Краљеву, Бујановцу, Нишу, Београду, Новом Саду и Пожаревцу. Међутим, то не значи да сегрегације у школама нема и у другим локалним самоуправама.

Тако на пример основна школа у Крагујевцу има једно издвојено одељење у селу Корман, у које иду само ромска деца из насеља. Објекат је у лошем стању, мада је поправљан путем донација, тако што се направио тоалет за децу. Међутим, сређивање објекта није утицало да већинско становништво упише децу у ту школу. Наставу похађа око 15 деце различитих узраста и то је ситуација која траје већ годинама. У Краљеву се деца уписују у школе које се налазе најближе ромским насељима. У Нишу основна школа „Вук Караџић“ има већи проценат ромске деце јер се налази близу већег насеља, а у школи у насељу „Житни поток“ такође има већи проценат ромске деце. Основна школа „Душан Радовић“ у Новом Саду која се такође налази у близини великог ромског насеља „Велики Рит“ има велики број ромске деце, а родитељи деце већинске популације не уписују своју децу у ову школу. У Пожаревцу наводе да у Градској општини Костолац имају појаву сегрегације у школама, односно стварања већинско ромских школа.

Током претходних година у фокусу јавности и надлежних органа била је и основна школа „Петар Тасић“ у Лесковцу која је у сарадњи са свим надлежним органима покушала да спречи да постане сегрегисана школа.

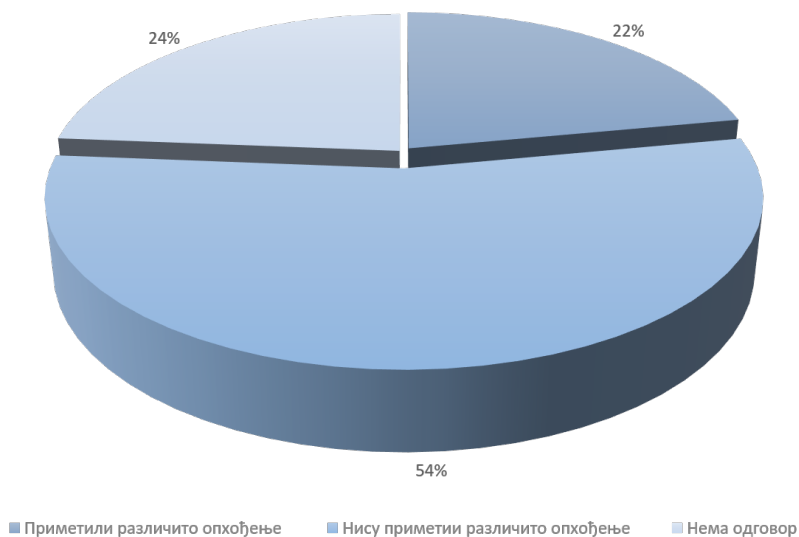
¹⁰ Правилник о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности (Сл. Гласник РС, бр. 65/18).

Иако је уложено доста напора и предузете различите активности ова школа у Лесковцу постала је школа у коју се уписују искључиво ромска деца.

Прикупљени подаци од школских управа показују забрињавајући тренд, односно да се појава сегрегације не смањује, већ повећава, а са друге стране испитаници из насеља наводе да нису приметили да родитељи неромске деце не уписују децу у одељења у школе у којима наставу похађа значајнији број деце ромске националности, односно њих 51.41%. Са друге стране 23.16% испитаника потврдно је одговорило на ово питање, док 25.42% испитаника није одговорило на ово питање, углавном из разлога што или немају децу или су деца прерасла школски узраст.

На питање да ли су приметили да се учитељи/наставници деце различито опходе према испитаницима као припадницима ромске заједнице у односу на родитеље деце неромске националности 22.03% испитаника одговорило је потврдно, док је 54.24% испитаника одговорило да нису приметили ову појаву. 23.73% испитаника није одговорило на ово питање, из горепоменутих разлога.

Однос учитеља/наставника према ромској деци

Укључивања ромске деце у предшколске програме

Закон¹¹ је предвидео обавезну припремну наставу у предшколским установама и утврдио обавезу јавних институција и родитеља у вези с праћењем укључивања деце у припремну предшколску наставу. Припремни предшколски програм остварује се као програм припреме за полазак у основну школу у оквиру предшколског васпитања и образовања. Остварује се са децом у години пред полазак у школу, у трајању од четири сата дневно, најмање девет месеци.

Акционим планом предвиђене су бројне активности за укључивање ромске деце у предшколске програме, имајући у виду да је претходних година био мали обухват ромске деце предшколским програмима. Тако је предвиђено да се подстичу локалне самоуправе да финансирају различите програме за већи обухват деце предшколским програмима, да се идентификују ромска деца узраста од 5.5 до 6.5 година која су стасала за похађање припремног предшколског програма и организују различите активности за повећање обухвата припремним предшколским програмом стасале ромске деце.¹²

Међутим, за разлику од претходног истраживања¹³ о спровођењу мера Стратегије и Акционог плана када је Заштитник грађана утврдио да је мали обухват ромске деце у предшколским програмима, током овог истраживања, у разговору са представницима школских управа стекао се утисак да се број ромске деце у предшколским програмима повећао, као и да поједине локалне самоуправе спроводе активности и кампање за већи обухват.

С обзиром на то, како је већ наведено, да су непрецизне евиденције о обухвату ромске деце, закључак о повећању броја ромске деце треба узети са резервом.

У Београду се организује четворочасовни боравак, а поштује се приоритет за укључивање ромске деце у предшколски програм. Међутим, наводи се и то да постоји недостатак капацитета у установама због чега је отежано укључивање у целодневни боравак. Подаци прикупљени за Краљево показују да је обухват ромске деце велики, док је у Лесковцу готово 90% деце укључено у предшколски програм, а значајан проценат чине и ромска деца, како су навели саговорници. У Смедереву се од 2017. у сарадњи

¹¹ Закон о основама система образовања и васпитања чл. 17. ст. 4. („Сл. гласник РС“, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закони и 10/2019).

¹² Акциони план за остваривање Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња, мера 2. : *У периоду од 2017. до 2018. дојринети пошћуном обухваћу ромске деце узрасћа од 5.5 до 6.5 година квалићетним предшколским васпитанњем и образовањем, пре свећа кроз целодневне, али и четворочасовне програме, као и пошћуни обухваћ и редовно похађање квалићетној припремној предшколској програма.*

¹³ Извештај објављен 2013. године.

са Црвеним крстом Смедерево организује превоз за око 120 деце 3,5-5,5 година из насеља Кривак у Малу Крсну и укључује у васпитне групе са децом истог узраста из Радинца, Мале Крсне и Вранова. Такође, спровођене су различите едукативне активности и према подацима који су прикупљени, обухват ромске деце у предшколском образовању повећан је за 60% у Смедереву.

У Зрењанину се спроводе едукативне радионице за укључивање ромске деце у предшколско образовање које спроводи Мобилни тим за инклузију Рома града Зрењанина у ромским насељима. Школска управа у Пожаревцу редовно прикупља податке и извештаје о спроведеним програмским активностима на већем обухвату деце из осетљивих група. Прикупљају се подаци о броју стасалих предшколаца из ромских насеља преко различитих служби (Црвени Крст, Дом здравља, ромска удружења), одлази се у ромска насеља ради информисања родитеља и организује се превоз до предшколских установа за ромску децу.

Такође, деца и у овом узрасту напуштају образовни систем, као и основношколци, а прецизне евиденције не постоје. Током истраживања утврђено је да већина предшколских установа нема ангажованог педагошког асистента. Треба напоменути да ангажовање педагошког асистента у великој мери доприноси успешнијој интеграцији ромске деце у образовне програме. С тим у вези, мора се указати да забрињава чињеница да се не повећава број асистената у предшколским установама.

Мере за рано откривање и реаговање у случајевима најгушћања школовања

Како се у Стратегији наводи у општој популацији обухват обавезним основним образовањем је скоро потпун, док је у ромској заједници око 85%. Услед различитих тешкоћа са којима се суочавају током основног образовања (дискриминација, недостатак додатне подршке, сиромаштво) свега 64% ромске деце завршава основно образовање¹⁴. То је свакако значајно више у односу на 2005. годину када је свега 28% деце завршавало основно образовање, али и даље значајно ниже у односу на стопу завршавања у општој популацији која износи 93%.

Разлози за рано напуштање школовања остају исти и са тим наводима сагласни су и представници школских управа, а то су тежак материјалан положај, одлазак у иностранство, немотивисаност, обављање сезонских послова, рано ступање у брак. Не треба пренебрегнути чињеницу да

¹⁴ Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, стр. 20.

је потребно да локалне самоуправе и образовни систем обезбеде много више подршке ромској деци и породицама ради превенције напуштања школовања.

Имајући у виду да је ово проблем који опстаје годинама, Стратегија и Акциони план препознали су значај стварања делотворних механизма за превенцију и спречавање раног напуштања основног образовања од стране деце из ромске заједнице, као и потребу за подизањем капацитета образовних установа за њихово спровођење.

Представници школских управа са којима је разговарано у току истраживања су истакли да сматрају да је овај проблем превазиђен, у смислу да сада школе предузимају мере када се примети да ромско дете не похађа наставу. Такође, промењена је пракса да се дете исписује из школе када родитељи оду на сезонски рад у иностранству и дете се у повратку поново укључује у наставу уз додатну подршку (податак се односи на град Београд).

Неке од мера које спроводе локалне самоуправе су: план превенције осипања ромске деце из образовног система и рад са родитељима (Краљево); обавештавање родитеља, обраћање Центру за социјални рад, разговори са психолозима и педагозима, идентификација разлога изостајања, укључивање деце у активности и секције, радионице за родитеље о значају редовног похађања наставе; организовање обука за реаговање у случају осипања деце из школа, обуке се односе на то како проценити и препознати у раној фази напуштање школе, као и како да процене ризике (Ниш); план превенције осипања, развијања стратегије за упис првака, успостављен механизам у школама: родитељи најављују одлазак у иностранство, затим се упућују да децу врате на школовање по повратку (Нови Сад); свакодневна сарадња са родитељима у циљу унапређивања родитељских компетенција и указивања на значај образовања (Пожаревац) итд.

Средства за подстицај образовања Рома

Поред педагошких асистената¹⁵, који несумњиво имају значајан допринос унапређењу образовања ромске деце, имајући у виду подршку и помоћ коју пружају ученицима, али и наставницима, васпитачима и стручним сарадницима, треба указати и да је неопходна подршка у различитим видовима материјалне помоћи.

Пре свега, што се тиче основних школа значајно је обезбеђивање бесплатног оброка у школи које се осим из буџета, обезбеђује и кроз донаторска финансирања уз подршку Министарства просвете, науке и технолошког

¹⁵ Чл. 136. Закона о основама система васпитања и образовања.

развоја. Такође, веома значајна мера су и бесплатни уџбеници, с обзиром на то да су то значајна финансијска средстава за сиромашне ромске породице уколико би морали самостално да их обезбеде.

Стипендије које додељује Министарство просвете, науке и технолошког развоја, такође представљају добру меру додатне подршке. Оно што је утврђено приликом прикупљања података јесте да готово све локалне самоуправе одвајају средства за подстицај образовања ромске деце што је свакако показатељ повећања свести у јединицама локалне самоуправе о важности овог питања. Различите су подстицајне мере које се спроводе, као што су бесплатна ужина, превоз, поклон-пакети у виду обуће, одеће и хигијенских пакета. Одређене локалне самоуправе у сарадњи са локалним невладиним организацијама спроводе различите програме за обезбеђивање материјалне подршке за социјално угрожену ромску децу. Међутим, мора се указати и на чињеницу да су у великом броју случајева у питању скромна средства, имајући у виду тежак материјални положај ромске деце.

ПРЕПОРУКЕ ЗА ОБЛАСТ ОБРАЗОВАЊА

Пошребно је:

- да Министарство просвете, науке и технолошког развоја у сарадњи са јединицама локалне самоуправе обезбеди прецизно вођење евиденције о броју ромске деце у предшколском, основношколском и средњошколском образовном систему;
- да Министарство просвете, науке и технолошког развоја у сарадњи са јединицама локалне самоуправе утврди тачан број школа у којима постоји сегрегација, те да размотри и развије нове механизме за спречавање појаве сегрегације ромске деце у образовном систему;
- обезбедити већа финансијска средства за повећања броја педагошких асистената у предшколских установама, како би се додатно оснажило већ унапређено укључивање ромске деце и предшколски програм;
- да Министарство просвете, науке и технолошког развоја организује додатне обуке за запослене у основним школама у вези са положајем ромске деце и социо-економским проблемима с којима се суочавају, посебно приликом уписа у припремни предшколски програм и основне школе.

СТАНОВАЊЕ

Становање је за Роме свакако један од најважнијих чинилаца социјално-економске интеграције. Оно је један од најуочљивијих параметара квалитета живота породица и саставни део права на одговарајући стандард живљења. Неспорно је да велики број Рома у Србији живи у веома лошим условима, због тога је важно да се подаци о условима у ромским насељима систематизовано прикупљају како би се планирале мере за побољшање.

Према подацима из Стратегије, постоји значајна разлика између услова становања Рома и Ромкиња и опште популације. Разлика се читава у просторним одликама стамбених јединица и стамбеном комфору. Поред тога, 39% ромских домаћинстава живело је у лошим становима и неуређеним насељима, наспрам 10% домаћинстава из опште популације. Ромска насеља су просторне градске и ванградске целине претежно настањене припадницима ромске националне мањине, често виђена и као места просторне и друштвене сегрегације Рома и Ромкиња. Према проценама наведеним у Стратегији око 70% Рома и Ромкиња у Републици Србији живи у ромским насељима.

Како је већ поменуто, евиденција ромских насеља и услова становања у њима представља основ планирања мера за унапређивање услова становања. Тако је и Акционим планом предвиђено да је потребно успоставити и водити базе података ромских насеља ради праћења стања и унапређења услова становања у овим насељима.

Такође, важне мере које су прописане Акционим планом у овој области су и: усвајање локалних акционих планова за унапређивање услова становања; могућности за озакоњење постојећих стамбених објеката у подстандардним насељима које је могуће задржати на постојећим локацијама; унапређење комуналне инфраструктуре ромских насеља; мере унапређења постојећих објеката у којима живе Роми и Ромкиње.

Проблем којим се у ранијем периоду посебно бавио Заштитник грађана је и питање приуштивости социјалног становања за социјално угрожене Роме.¹⁶ Акционим планом и ово питање препознато је као значајно, те се наводи да у оквиру програма стамбене подршке треба развити посебне

¹⁶ Мишљење Заштитника грађана о социјалном становању доступно на: <https://ombudsman.rs/index.php/lang-sr/2011-12-11-11-34-45/3073-2013-11-04-12-29-49>.

програме за становање под закупом који ће задовољити специфичне потребе рањивих група становништва, укључујући и Роме и Ромкиње, одредити обим потребних средстава и обезбедити финансије за реализацију ових програма.

Такође, посебна пажња је посвећена поштовању права Рома приликом спровођења расељавања¹⁷, те је у складу са важећим прописима¹⁸ предвиђена и мера у Акционом плану да је потребно утврдити и примењивати одговарајуће међународне стандарде расељавања неодрживих подстандрних насеља.

Подаци у вези области становања Рома и Ромкиња, прикупљани су на основу стандардизованог упитника од представника градских/општинских управа¹⁹ и ромских координатора у оним локалним самоуправама које имају запослена ова лица.

Подаци о броју ромских насеља

Охрабрује чињеница да је већина локалних самоуправа са којима је обављен разговор води евиденцију о броју ромских насеља на својој територији, броју становника и условима становања у истим. Када говоримо о граду Београду, за потребе овог истраживања изабране су три градске општине и то: Палилула, Звездара и Земун јер имају велики број насеља на својој територији.

Градска општина Палилула тако према евиденцији коју води на својој територији има чак 15 ромских насеља²⁰ од којих у већини постоји потреба за унапређењем услова становања. У Градској општини Земун налази велики број насеља, од којих је неколико већих као што су насеље „Марија Бурсаћ“, Војни пут, Грмеч, Плави хоризонти, Камендин 1 и 2, али постоји и више мањих. Према подацима којима располажу, а на основу различитих

¹⁷ Препорука Заштитника грађана за Блок 72 <https://ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/1602-72> и Посебан извештај о расељавању ромског насеља „Белвил“ [https://ombudsman.rs/attachments/article/5033/2421_BELVIL%2022%20AVGUST%20\(2\).pdf](https://ombudsman.rs/attachments/article/5033/2421_BELVIL%2022%20AVGUST%20(2).pdf).

¹⁸ Закон о становању и одржавању зграда чл. 78 („Сл. гласник РС“, бр. 104/2016).

¹⁹ Подаци прикупљени од следећих градова/општина: ГО Палилула, ГО Звездара, ГО Земун, Смедерево Нови Сад, Пожаревац, Зрењанин, Крагујевац, Панчево, Вршац, Сремска Митровица, Лесковац, Бујановац, Ниш, Прокупље, Краљево, Крушевац, Сента, Суботица и Бор.

²⁰ Ромска насеља ГО Палилула : Вука Врчевића – око 230 домаћинстава, Мали Лесковац – Миријевско брдо – око 270 домаћинстава, Вишњичко брдо – око 70 домаћинстава, Стара Вишњица – око 20 домаћинстава, Вишњичка Бања – око 10 домаћинстава, Велико село – око 15 домаћинстава, Бранка Момира – око 60 домаћинстава, Блок браће Марић – око 20 домаћинстава, Заге Маливук – око 100 домаћинстава, Панчевачки пут – око 30 домаћинстава, Котеж – око 100 домаћинстава, Борча – око 250 домаћинстава, Овча – око 30 домаћинстава, Падинска скела – око 40 домаћинстава и Јабучки рит. Напомена: нису сва насеља насељена само ромским становништвом.

процена, на подручју Земуна живи око 8.000 до 9.000 припадника ромске заједнице. Према проценама саговорника у Градској општини Звезда-ра живи око 5.000 припадника ромске заједнице. Постоји више насеља са већинским ромским становништвом – Орловско насеље, Велики и Мали Мокри луг, Босовска улица.

Град Бор и Општина Бујановац према евиденцији имају по четири ромска насеља. У Нишу постоји 8 великих насеља и више малих, а према проценама у овом граду живи око 20.000 Рома. У Новом Саду постоје три велика ромска насеља, са проценом од преко 6.000 становника. Према званичним подацима на подручју Лесковца живи 7.700 Рома и Ромкиња, али процене саговорника су да се ради око 10.000 становника. У Прокупљу има 5 већих ромских насеља: Бериље, Житни поток, Царина, Мала губа, Ново насеље и доста мањих.

У Краљеву постоје два ромска насеља у Стадионској улици, од чега једно насеље чине социјални станови. Поред тога, постоји и једно неформално ромско насеље које се налази испред здравственог центра „Студеница“, у коме живи 21 породица.

У Крушевцу је Марко Орловић највеће насеље, броји око 2000 људи и око 400 објеката. Насеље је јавна својина и има воде и струје. Пањевац – приградско насеље, броји око 200 људи и 30-40 објеката. Насеље је у приватној својини, услови су лоши јер нема канализације. Такође нема ни приступа саобраћајницама. У градском подручју у улици цара Лазара су две породице са 9 чланова, а у Партизанских курира је 5 породица у 2 објекта са 20 становника. У сеоским подручјима Крушевца: Читлук 1 – приградско насеље, постоји 23 објекта, са 35 домаћинстава и 152 становника, Читлук 2 – приградско насеље, постоји 5 објеката, са 7 породица, од којих су 3 породице тренутно одсутне, те има око 20 становника. Осим тога, ту су и Велики Шиљеговац, Јасика, Треботин и Дедина.

Пожаревац има 12 ромских насеља: Пољана, Лучица, Живица, Стари Костолац, Дрмно. Насеља: Радна мала 1 и 2, Бурдељ насеље, Узун Миркова, Дидино насеље, насеље Бензинска пумпа, Колиште и Канал. Према процени око 5.500 становника је ромске националности. На територији Сенте не постоје формална насеља, већ Роми претежно станују у Торњношу, Богарашу и на периферији општине. У Смедереву је највеће насеље Мали Кривак, а има још неколико мањих и води се евиденција о броју становника.

Према званичним подацима, у Суботици живи 2.959 Рома и Ромкиња, али процењују да се број заправо креће између 3.500 и 4.000. Насеља која су наведена су Пешчара, Зорка, Ново Село, Гат, Мали Бајмок, Бајмок, Дудова Шума, Центар I, II, III и Халаш и Халадаш у Чантавиру. У Локалном акционом плану за унапређење положаја Рома у Суботици детаљно је приказана структура и услови становања у овим насељима. У Сремској

Митровици, према проценама око 8.000 становника живи у насељима: Ја-лија, Ланска улица, Босутски пут, Мачванска Митровица, Ледине, Клињине рупе и Лаћарак.

Представници Градске управе Вршац навели су да постоји укупно 11 ромских насеља у Вршцу: нека од њих су Гробљанска, Вршачка, 29. новембра, Ритишево 1, Ритишево 2, Саве Кнежевића, Балата са око укупно 200 домаћинстава и по наводима саговорника у 90% објеката је решено питање власништва. Мали Рит и Војводе Степе имају 11 домаћинстава у којима станари живе без уговора о коришћењу већ 10 година.

У Зрењанину постоје четири ромска насеља, а то су: Дудара, Сурдучка, Мужљански Ритови и Бегејски ред. Већи број ромских породица на територији општине Зрењанин, живи и у селима: Елемир, Меленци, Ботош, Арадац, Перлез, Чента и Ечка и у тим местима су Роми интегрисани у самом селу, те нису у сегрегисаном насељу.

Град Крагујевац, води веома прецизну евиденцију о ромским насељима, те поседује податке о броју насеља, броју становника, степену уређености насеља, квалитету објеката, правном статусу, приступу саобраћајницама и приступу јавним сервисима, као и о процени стамбених потреба за свако насеље. Роми у Крагујевцу живе у 11 насеља, од којих је 6 нелегализованих, у различитим условима и са различитим степеном уређености, лоцираних у градској и приградској средини. Укупно 6.800 становника. Једино се насеља Лицика и Корман могу сматрати ромски хомогеним насељима у којима живе само домицилни Роми, јер су сва остала насељена ромским и другим становништвом.

Локална стамбена стратегија

Локалну стамбену стратегију и Локални акциони план за становање Рома, који представљају важан стратешки документ за планирање мера и активности на локалном нивоу за унапређење услова становања, донели су само Град Крагујевац и Општина Сента од локалних самоуправа обухваћених овим истраживањем. Треба поменути да Град Крушевац нема локалну стамбену стратегију, али су на Скупштини града донесене три одлуке којима су предвиђени различити примењиви стамбени модели као што су социјални станови, грађевински пакети, средства за откуп сеоских домаћинстава и реконструкција кућа које се налазе у лошем стању. Истовремено, мора се указати да надлежно министарство још увек није припремило Националну стамбену стратегију, иако су законом прописани рокови за то истекли. Ова чињеница такође успорава планирање и предузимање мера за решавање стамбених питања Рома и Ромкиња. Поред тога, кашњење у доношењу овог документа представља и препреку за решавање

нагомиланих проблема који се односе на приуштивост социјалног становања за најугроженије Роме, посебно интерно расељене и оне који живе у неформалним насељима, а којима су решена стамбена питања доделом социјалних станова у закуп.

Плански документи за пресељење и расељавање насеља

Законом о становању и одржавању зграда²¹ детаљно је уређен поступак пресељења и расељавања, прописани услови под којима је могуће спровести ове радње, потребна планска документа, као и мере социјалног укључивања и стамбене подршке за лица обухваћена овим поступцима. Овако унапређен законски оквир представља значајан помак у области заштите права лица погођених поступцима евикције. Како је већ наведено, у ранијем периоду Заштитник грађана је пратио и поступао у више десетина случајева принудних расељавања ромских породица и том приликом утврдио велики број неправилности у поступањима локалних самоуправа приликом расељавања. Након доношења наведеног Закона и сама Стратегија и Акциони план указују на обавезу да се пре почетка расељавања изradi детаљна студија о разлозима и оправданости расељавања, уз благовремено консултовање и информисање становника насеља.

Према прикупљеним подацима од представника градских/општинских управа, највећи број градова/општина²² који су обухваћени истраживањем не планира расељавање ромских насеља на својим територијама, а они који планирају наводе да немају другу могућност за решавање стамбених услова Рома у својим локалним самоуправама.

Град Бор има план за расељавање насеља у улици Војске Југославије јер је парцела на којој се налази насеље, урбанистичким планом опредељена за друге намене. У питању су радничке бараке у којима живе припадници ромске популације. Укупно 60 породица је потребно раселити. До сада је спроведена анкета са становницима и у току је припрема техничке документације. Временски оквир за спровођење самог расељавања је две године. Планирано је да се аплицира за одређене пројекте.

У Нишу је планирано је пресељење станара насеља „Црвена звезда“. У току су припреме за доношење детаљног плана расељавања. Парцела на којој се налази насеље је у приватном власништву. Мобилни тим за инклузију Рома града Ниша је урадио анкету и саставио списак породица. За

²¹ „Сл. гласник РС“, бр. 104/2016.

²² Градови/општине које не планирају расељавање: Палилула, Земун, Звездара, Лесковац, Нови Сад, Пожаревац, Прокупље, Сента, Смедерево, Сремска Митровица, Суботица, Вршац и Бујановац.

насеље „Сточни трг“ такође постоји потреба за расељавањем из разлога што се део насеља налази на јеврејском гробљу, а део земљишта је у поступку реституције. Још увек није извршена процена да ли постоји други начин да се реши питање овог насеља.

У Краљеву, Крушевцу и Зрењанину, а према наводима представника ових градских управа постоји потреба за расељавањем ромских насеља, али ниједна од ових локалних самоуправа још увек не припрема планска документа.

Потребно је нагласити и то да се у разговорима са представницима градских/општинских управа стиче утисак да још увек нема довољно стручних капацитета за доношење планских докумената која се тичу расељавања насеља, те је у том смислу потребно пружити подршку локалним самоуправама у овим поступцима од стране надлежних државних органа, пре свега Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре. Такође, треба указати и на то да представници локалних самоуправа немају довољно сазнања у вези са међународним стандардима који се тичу питања евикција, односно пре свега дефинисаним процедурама за исељење и пресељење у складу са Општим коментаром бр. 4 и бр. 7 Комитета Уједињених нација за економска, социјална и културна права.

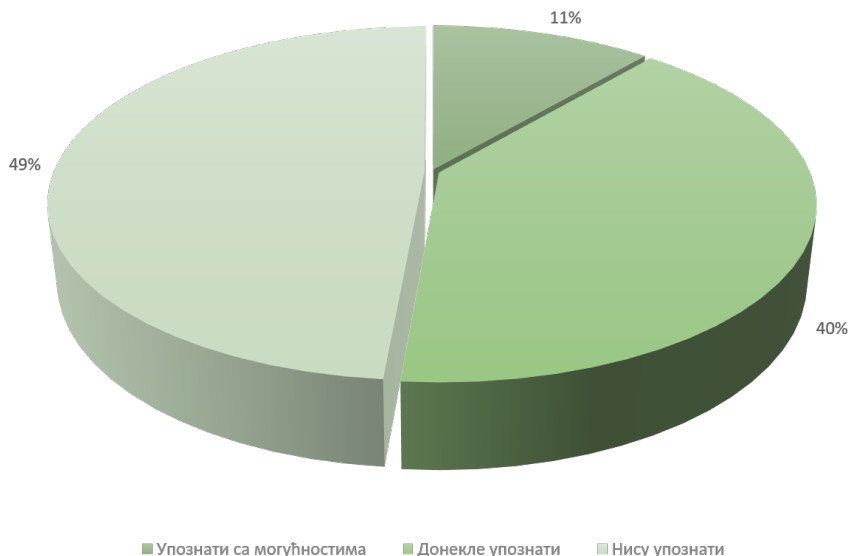
Мере и програми подршке које ЈЛС предузима за побољшање стамбених услова у ромским насељима

Имајући у виду чињеницу да унапређење стамбених услова и мере стамбене подршке изискују значајна финансијска средства, веома је важно да локалне самоуправе планирају средства, али и да добију подршку државе и међународних донатора.

У том смислу треба истаћи да је у свим локалним самоуправама које су посећене утврђено да јединице локалне самоуправе учествују у различитим пројектима или су у фази аплицирања за донаторска средства за област унапређења стамбених услова.

Подаци прикупљени од ромских породица о томе да ли су упознати са могућностима решавања проблема становања у месту у ком живе нису позитивни, те је тако само 11.30% испитаника одговорило да је упознато са поменутих могућностима, 40.11% има површне информације, а 48.59% испитаника изјаснило се да није упознато са могућностима решавања проблема становања.

Упознатост са могућностима решавања стамбених потреба

Такође, треба указати и на то да су у локалним самоуправама веома различити капацитети и ниво стручних знања потребних за аплицирање за донаторску подршку. Тако на пример Градска општина Звездара већ дужи низ година аплицира сваке године за већи број пројеката и има стручна лица посебно задужена да припремају пројектну документацију, док су саговорници из друге београдске општине, Палилуле, указали да немају довољно капацитета за припрему пројеката и да су им потребни помоћ и подршка.

Што се тиче података о врстама мера подршке за побољшање стамбених услова, локалне самоуправе углавном спроводе мере које се односе на побољшање инфраструктуре и реконструкције објеката, а спроводе се и програми откупа сеоских домаћинстава и изградње социјалних станова.

У том смислу, важно је напоменути да неки од програма који се спроводе нису довољно инклузивни за интерно расељене Роме, посебно оне који живе у неформалним насељима. Тако се, примера ради, набавка грађевинског материјала обезбеђује само оним лицима која су власници објеката којима је неопходна доградња или земљишта на ком се планира градња, што по природи ствари искључује интерно расељене Роме из неформалних насеља. Такође, програм откупа сеоских домаћинстава у неким случајевима показује да се ромске породице након одређеног времена враћају у средине из којих су пресељене, пре свега због немогућности привређивања у сеоским срединама и због ограничених могућности за социјалну инклузију у њима.

Градска општина Звездара у 2019. години између осталих спроводи пројекат набавке грађевинског материјала за 45 интерно расељених лица и повратника по Споразуму о реадмисији. Град Крагујевац обезбедио је откуп сеоских домаћинства за девет породица, а аплицирали су и за уређење ромских насеља Кормана и Лицике у оквиру пројекта „Европска подршка инклузији Рома“, компоненте за становање. У Бујановцу је додељен 21 социјални стан ромским породицама, а планирају да аплицирају за нове пројекте у области становања. У Краљеву је изграђено насеље са социјалним становима за ромске породице. Ниш спроводи мапирање услова живљења Рома у насељеним местима, након ког је планирано да се спроведе адаптација и санација постојећих објеката који се налазе у лошем стању.

У Пожаревцу су у току пројекти за које су конкурисали, а који се односе на побољшање инфраструктуре у насељима. У случају Пожаревца треба поменути и насеље у Узун Мирковој улици које изграђено донаторским средствима за интерно расељене Роме, које се после неколико година налази у веома лошем стању јер се није водило рачуна о инфраструктури и нису спроведене додатне мере подршке становницима. Тако се дошло у ситуацију да су ова лица која су у стању социјалне потребе у великим дуговима за комуналне трошкове и без могућности да самостално измире исте. Због тога је важно подсетити да мере стамбеног збрињавања немају дугорочне ефекте уколико их не прате друге мере социјалног укључивања, пре свега мера за обезбеђење запослења.

У Прокупљу се тренутно спроводе радови у насељу Мала губа, у плану је изградња 10 објеката, морали су због лоших услова да преселе три породице у друге објекте. Град Прокупље из својих средстава финансира санацију електромереже и канализације. У другом насељу (Бериље) се тренутно ради на увођењу канализације. Аплицирали су за више пројекта ради обезбеђивања што више средстава.

Смедерево спроводи пројекат за побољшање услова становања Рома и Ромкиња, и обезбеђено је 100.000 динара кроз самостално учешће и још 100.000 динара кроз локални секретаријат. Такође, учествују у ИПА пројекту за увођење канализације у насеља. Пројекат је вредан милион евра, са 300.000 евра учешћа од стране Града.

У Сремској Митровици спроведен је пројекат изградње социјалних станова за 40 породица, од којих је један део предвиђен и за ромске породице, интерно расељена лица. Суботица издваја средства за стамбено збрињавање интерно расељених лица међу којима су интерно расељени Роми и Ромкиње, а такође се кроз други пројекат „Унапређење услова становања Рома“ улаже у санацију инфраструктуре у ромским насељима.

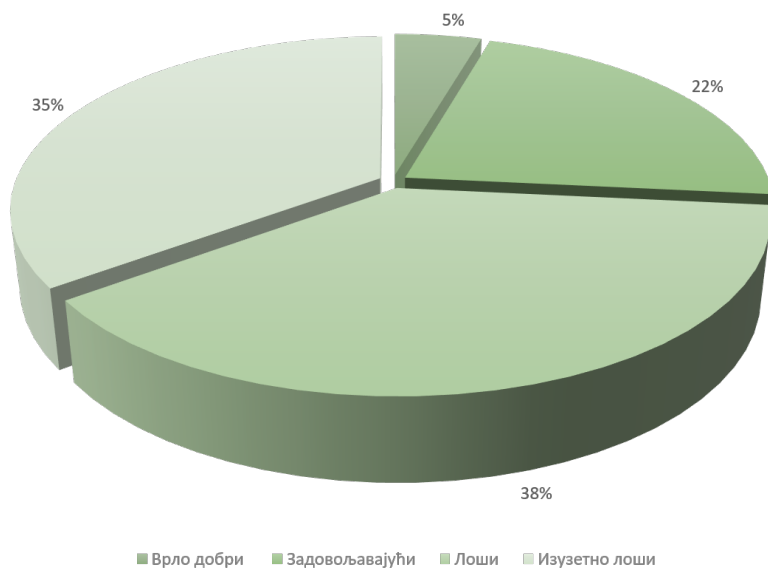
У Вршцу је у августу 2019. године започета изградња објекта са 40 станова за интерно расељена лица међу којима су и лица ромске националности,

а у Сенти је велики број станова којим располажу дат на коришћење породицама ромске националности. Потреба за стамбеним збрињавањем је велика, али имају само још 35 станова на располагању.

На основу прикупљених података може се закључити да локалне самоуправе предузимају мере за побољшање стамбених услова социјално угрожених Рома и Ромкиња, али да је потреба за овом врстом подршке велика, као и то да је потребна снажнија подршка државе да би се направио значајнији помак у овој области.

Такође, Роми и Ромкиње који су анкетирани у овом истраживању услове становања оцењују доста ниско, па је тако само 4.52% испитаника услове становања оценило као врло добре, 22.03% испитаника услове становања оценило је као задовољавајуће, 38.42% оценило је као лоше, док је 35.03% испитаника услове становања оценило као изузетно лоше.

Оцена услова становања

ПРЕПОРУКЕ ЗА ОБЛАСТ СТАНОВАЊА

Пошребно је:

- да Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре упути смернице јединицама локалне самоуправе за спровођење консултација са заједницама и доношењем одлука о неопходности пресељења са планом пресељења;
- да Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре у сарадњи са другим надлежним органима организује обуке запослених у локалним самоуправама у вези са унапређењем знања у области међународних стандарда приликом спровођења поступака исељења и пресељења;
- потребно је јачати стамбене капацитете локалних самоуправа за обезбеђивање одговарајућег смештаја, посебно у ургентним ситуацијама;
- потребно је да локалне самоуправе унапреде примену мера стамбене подршке, успоставе и додатне мере социјалне подршке у циљу оснаживања корисника којима је пружена стамбена подршка;
- потребно је да Комесаријат за избеглице и миграције у сарадњи са другим надлежним органима мапира стамбене потребе интерно расељених Рома који живе у неформалним насељима и да унапреди постојеће механизме за њихово стамбено збрињавање.

ЗАПОШЉАВАЊЕ

Стратегија је препознала да су за ромску популацију од посебне важности области рада и запошљавања, имајући у виду да се путем рада, с једне стране утиче на повећање економске самосталности и личног и породичног стандарда, а с друге, путем запошљавања, на посебан начин утиче на социјализацију Рома и Ромкиња и њихову социјалну партиципацију.

Такође, треба указати да подаци прикупљени у овом истраживању од филијала/испостава Националне службе за запошљавање (у даљем тексту: НСЗ) указују да политика социјалне заштите, односно новчане социјалне помоћи, у одређеној мери дестимулише кориснике да прихватају посао, који им се, притом, ретко нуди. Пре свега због тога што новчана социјална помоћ и привређивање у сивој економији (као што је сакупљање секундарних сировина) прелази новчани износ који би могли зарадити за већину послова понуђених од НСЗ (јавни радови, уговори о привременим и повременим пословима).

Акционим планом предвиђено је формирање националне базе података о незапосленим припадницима ромске националне мањине у Републици Србији и прикупљени подаци показују да све филијале/испоставе НСЗ воде евиденцију о незапосленим припадницима ромске заједнице.

Такође, Акционим планом предвиђено је да се развија систем информисања и едукације припадника ромске заједнице о значају и условима пријаве на евиденцију незапослених лица, односно о правима и обавезама незапослених лица, уз подршку организација цивилног друштва које заговарају унапређење положаја Рома и Ромкиња.

Укупан број Рома/Ромкиња на евиденцији НСЗ

Све филијале/испоставе²³ са којима је обављен разговор имале су податке о томе који је број незапослених Рома на евиденцији НСЗ, а подаци се разврставају и по полу. Наиме, представници филијала/испостава указали су и на то да сматрају да је вероватно и већи број припадника ромске

²³ У прошлом истраживању Заштитника грађана о спровођењу Стратегије за унапређивање положаја Рома филијале/испоставе НСЗ нису имале евиденцију разврстану по националној припадности.

заједнице пријављен на евиденцију НСЗ, али да се не изјашњавају о националној припадности. Укупан број незапослених Рома на евиденцији 20 филијала/испостава²⁴ обухваћених истраживањем износи 7. 755 лица.

За град Београд, како је већ наведено прикупљани су подаци у три градске општине. Подаци показују да је највише незапослених Рома у Градској општини Земун, укупно 204, од којих су 95 Ромкиње. У Градској општини Звездара 196, од којих су 53 Ромкиње, а у Градској општини Палилула најмање 93, од тога 56 су Ромкиње.

Када је у питању подручје централне Србије, подаци су следећи:

- Смедерево – 150 укупно Рома, од којих 77 Ромкиња;
- Крагујевац – 299 укупно Рома, од којих 180 Ромкиње;
- Крушевац – 616, од којих 326 Ромкиње;
- Краљево – 277, од којих 119 Ромкиња;
- Пожаревац (укључујући и Градску општину Костолац) – укупно 426 Рома²⁵
- Бор – 294, од којих 161 Ромкиња;
- Лесковац – 1.730, од којих 796 Ромкиња;
- Ниш – 1.108, од којих 368 Ромкиња;
- Бујановац – 1016, од којих 511 Ромкиња;
- Прокупље – 1346 Рома на евиденцији²⁶;

Филијале/испоставе на територији АП Војводине:

- Нови Сад – 265 укупно, од којих 136 Ромкиња;
- Панчево – 686 укупно, од којих 315 Ромкиња;
- Сремска Митровица – укупно 220, од којих 114 Ромкиња;
- Вршац – 296 Рома укупно²⁷;
- Суботица – 377 укупно, од којих 200 Ромкиња;
- Сента – 244 укупно, од којих 116 Ромкиња;
- Зрењанин – 1275 Рома на евиденцији²⁸.

²⁴ Филијала НСЗ Палилула, филијала НСЗ Земун, филијала НСЗ Звездара, филијала НСЗ Бор, испостава НСЗ Бујановац, филијала НСЗ Крагујевац, филијала НСЗ Краљево, филијала НСЗ Крушевац, филијала НСЗ Лесковац, филијала НСЗ Ниш, филијала НСЗ Нови Сад, филијала НСЗ Панчево, филијала НСЗ Пожаревац, филијала НСЗ Прокупље, испостава НСЗ Сента, филијала НСЗ Смедерево, филијала НСЗ Сремска Митровица, филијала НСЗ Суботица, филијала НСЗ Вршац, филијала НСЗ Зрењанин.

²⁵ Није добијен податак разврстан по полу.

²⁶ Податак се односи на цео Топлички округ. Није добијен податак разврстан по полу.

²⁷ Није добијен податак разврстан по полу.

²⁸ Податак се односи на цео Средњебантски округ. Није добијен податак разврстан по полу.

Колико Рома је ангажовано на њословима јавних радова?

Према подацима из локалних самоуправа²⁹ у којима је Заштитник грађана непосредно прикупљао податке у 2018. години у јавним радовима је учествовало укупно 254 лица ромске националности. У поређењу са подацима из Извештаја о раду Националне службе за запошљавање за 2018. годину, укупно укључених лица у јавне радове било је 7.615, што указује на релативно мали број Рома који су били укључени у јавне радове³⁰. У 2018. години, највише ангажованих Рома у јавним радовима било је у Новом Саду, 61 лице, док је најмање ангажованих Рома било у Суботици, укупно 5 лица³¹.

У 2019. години ангажовано је укупно 76 припадника ромске заједнице у јавним радовима, с тим што овај податак треба узети са резервом имајући у виду да су у неким градовима у моменту прикупљања података били у току јавни радови, те подаци за 2019. годину нису потпуни.³² Такође, одређени број градова није планирао јавне радове за 2019. годину.³³ У 2019. години, највише ангажованих Рома у јавним радовима било је у Крушевцу, 16 лица, док је најмање ангажованих Рома било у Лесковцу, укупно 2 лица.

Подаци за три градске општине у граду Београду су следећи (2019. године нису организовани јавни радови за град Београд):

- 2018. година 35 лица ромске националности, ГО Палилула;
- 2018. година 35 лица ромске националности ГО Земун;
- 2018. година 20 лица ромске националности ГО Звездара;

Подаци за централну Србију – јавни радови:

- 2018. година 17, а у 2019. 6 лица, Крагујевац;
- 2019. година 13 лица, Краљево;
- 2018. година 19 лица, у 2019. години 16 лица, Крушевац;
- 2019. година 2 лица, Лесковац;
- 2018. година 18 лица, Пожаревац;
- 2019. година 9 лица, Прокупље;

²⁹ Једино је у Филијали у Бору добијена информација да податке не разврставају по националној припадности, а да се Роми воде у оквиру мере – теже запошљиве категорије лица.

³⁰ http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/12/12205_izvestaj_o_rad_u_nsz_za_2018.pdf.

³¹ У Бујановцу, Краљеву, Прокупљу, Смедереву, Вршцу и Зрењанину није било расписаних јавних радова у 2018. години, док Бор не води посебну евиденцију о ангажованим Ромима у јавним радовима.

³² Позиви за јавне радове у процесу спровођења; Нови Сад и Панчево.

³³ Београд, Бујановац, Пожаревац и Сента.

Подаци за АП Војводину – јавни радови:

- 2018. година 18 лица, Панчево;
- 2018. година 61 лице, Нови Сад;
- 2019. година 10 лица, Смедерево;
- 2018. година 26 лица, а у 2019. години 5 лица, Сремска Митровица;
- 2018. година 5 лица, Суботица;
- 2019. година 3 лица, Вршац;
- 2019. година 12 лица, Зрењанин;

Представници филијала/испостава НСЗ различито оцењују ефекте јавних радова. Мера укључивања Рома у јавне радове као вид запошљавања према оцени саговорника у неким градовима/општинама има позитивне ефекте, међутим број укључених Рома у јавне радове указује да то ипак није мера која даје значајне резултате.

Програми дошколовавања, йреквалификације, доквалификације

Према прикупљеним подацима може се закључити да реализација мотивационих семинара намењених незапосленим лицима ромске националности, укључивање незапослених Рома у програм додатног образовања и обука, креирање посебних програма обука намењених Ромима, укључивање незапослених Рома у активно тражење посла, клубови за тражење посла и сајмови запошљавања, нису дали очекиване резултате. Иако се ове мере нису показале ефикасним, охрабрује чињеница да запослени у филијалама/испоставама НСЗ показују висок степен свести о потреби укључивања Рома у ове програме.

Имајући у виду да је већина припадника ромске заједнице која је пријављена на евиденцију НСЗ у категорији неквалификованих или ниско квалификованих радника, наведени програми би могли да буду веома значајни за остваривање мера социјалне инклузије и повећања шанси за запошљавање Рома и Ромкиња, уколико би се обезбедили бољи механизми за укључивање већег броја припадника ромске заједнице.

Све филијале/испоставе информишу Роме и Ромкиње о могућностима дошколовавања, упућују их на дошколовавање и обезбеђују рефундацију путних трошкова. Без обзира на ту чињеницу, мали је број Рома који прихвата програм дошколовавања, а такође и они који се упишу врло често напуштају школовање. С тим у вези може се закључити да рефундација путних трошкова, а имајући у виду степен сиромаштва у ком се налазе, није довољна мера подршке како би се већи број Рома укључио у ове програме.

Тако је у 2019. години, у Прокупљу преко 80 лица ромске националности

уписало програм функционалног образовања одраслих, али само њих 46 завршило. У Суботици је у ове програме било укључено 4 лица, а ниједно није завршило школовање. У Лесковцу је 18 лица уписало програм функционалног образовања, а завршило их је 6. У Новом Саду је у ове програме било укључено 41 лице, у Нишу 110 лица, у Сенти 19, а у Зрењанину 25 лица. Саговорници истичу да је мала мотивација код Рома за укључивање у програме функционалног образовања одраслих, те је ово мера коју је потребно додатно развити.

Што се тиче програма доквалификације, преквалификације, односно организовања различитих врста обука за припаднике ромске заједнице, ова мера у највећој мери зависи од тога шта је планирано за текућу годину у свакој локалној самоуправи. Наравно, обуке које се организују зависе од потреба тржишта односно послодаваца на датој територији локалне самоуправе. Неке од обука које су организоване за 2019. годину (већина је спровођена и у 2018. години) су обуке за завариваче, столаре, браваре, књиговође, златовесце, баштоване, за производњу пецива, израђиваче и монтере алуминијумских и ПВЦ прозора.

Такође, све филијале/испоставе организују мотивационе обуке за тражење посла, али истичу да укључивање Рома у ове програме иде отежано иако их саветници НСЗ позивају и појединачно телефоном и појашњавају значај укључивања.

Бројне су мере активне политике запошљавања теже запошљивих категорија, у које спадају и припадници ромске заједнице које спроводи НСЗ, међутим резултати и даље нису на завидном нивоу, те је у том смислу потребно размотрити да ли су ове мере одговарајуће за већину Рома који се налазе на евиденцији НСЗ.

Дискриминација према Ромима од стране послодаваца

На свеопшти успех остваривања мера активне политике запошљавања Рома свакако утичу предрасуде и дискриминација која постоји према њима. Иако су у области запошљавања креиране посебне мере како би мотивисале послодавце да запошљавају Роме (субвенције НСЗ), етничка дистанца према Ромима се не смањује и као национална заједница су највише изложени дискриминацији.

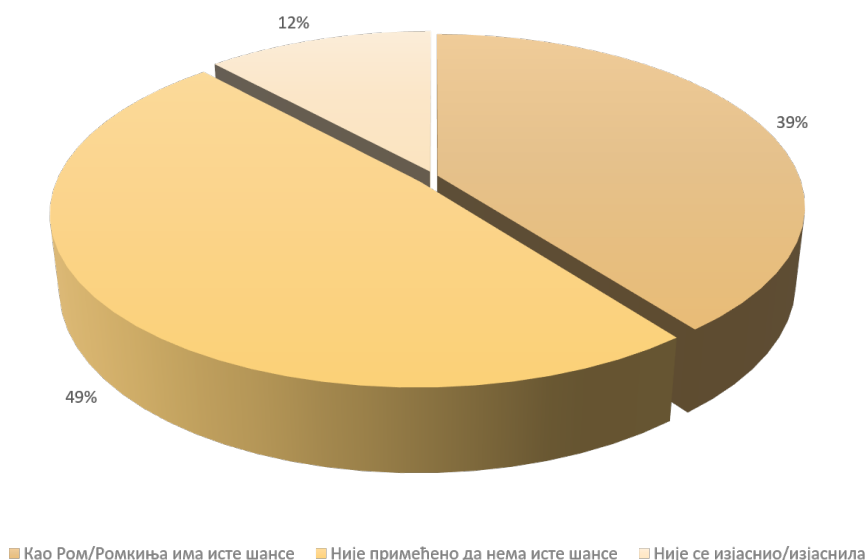
Према изјавама представника филијала/испоставе НСЗ, врло често се дешава да послодавци одбијају да запосле Роме и Ромкиње, с тим што је свест послодаваца да је дискриминација по националној основи забрањена на вишем нивоу, те се као разлози да се лице које је ромске националности не запосли наводе други разлози (неквалификовани радници, други кандидати показали боља знања...).

Акционим планом у области запошљавања препознат је и значај креирања јасних показатеља за препознавање дискриминације у областима приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада, међутим у филијалама/испоставама указују да немају механизам како да поступају уколико утврде да послодавци не желе да запосле РOME и поступају дискриминаторно. Од 20 филијала/испостава које су посећене у 12 је наведено да је уочено да послодавци избегавају да запошљавају припаднике ромске заједнице.

Једна филијала је имала чак и пример да је послодавац у пријави навео да не жели да запошљава припаднике ромске националности, па је од стране филијале обавештен да да је таква пријава дискриминаторна и да мора да је повуче.

С друге стране треба указати и на податке који су прикупљени у ромским насељима. Роми са којима је спроведено истраживање на питање да ли су приметили да због тога што су Роми немају исту шансу приликом запошљавања преко Националне службе за запошљавање као грађани неромске националности, изјашњавају се на следећи начин: 39.55% приметило је да немају исту шансу приликом запошљавања, 48.59% није приметило, док се њих 11.86 % није изјаснило по овом питању. Треба нагласити да се може претпоставити и да међу испитаницима има и оних који не знају да препознају дискриминацију, те да је број који су је искусили сигурно већи.

Оцена могућности запошљавања

Покретање сопственог бизниса

У свим филијалама/испоставама у којима су прикупљани подаци расписују се посебни јавни позиви за самозапошљавање припадника ромске националности, а у општим јавним позивима за самозапошљавање припадници ромске националности добијају додатне бодове.

Међутим, треба указати на чињеницу да иако је добро осмишљена афирмативна мера, корист од ове мере није сразмерна потребама и специфичним проблемима Рома, а услови које незапослени морају да испуњавају да би остварили право на ову врсту субвенције су недостижни за већину Рома.

Највећи проблем представља обезбеђивање жиранта приликом закључивања уговора са НСЗ. Поред тога и сам износ финансијских средстава који се додељује није довољан за покретање сопственог бизниса. Ова мера је погоднија за оне припаднике ромске заједнице који већ имају започет бизнис, те ова субвенција представља додатна средства за даљи развој. Најчешће делатности за које се опредељују корисници ове афирмативне мере су услужне делатности (фризер, пекар, брза храна, аутомеханичар...), као и трговина.

Истраживање је имало за циљ да прикупи и податке о примерима добре праксе када је у питању покретање сопственог бизниса уз субвенцију НСЗ за припаднике ромске заједнице, међутим оваквих примера је било мало.

Тако на територији ГО Палилула успешно послује предузеће које се бави израдом замрзнутог теста а на Звездари послује радња која се бави прањем веша. У Крагујевцу су 2017. године деда и унук основали фирму, а ове године остварила и додатну меру – запошљавање 9 Рома.

Саговорници из филијала/испостава НСЗ су углавном наводили да је ова афирмативна мера добро осмишљена, али да у пракси не даје велике резултате, имајући у виду да је за њено пуно остваривање потребно претходно економски оснажити ромску заједницу. Такође, и поред обука за самозапошљавање које се обавезно организују потребна је додатна едукација.

У 2019. години средства за започињање сопственог бизниса добило је 43 припадника ромске националности и то у следећим филијалама/испоставама: Бујановац 1 субвенција, Лесковац 1, Крагујевац 2, Краљево 2, Крушевац 2, Ниш 11, Нови Сад 8, Панчево 3, Прокупље 4, Сента 1, Сремска Митровица 4, Смедерево 2, Суботица 1 и Вршац 1 субвенција. Наведени бројеви указују да је мали број Рома користио ову меру, имајући у виду укупан број незапослених Рома на евиденцији НСЗ.

Да ли су Роми/Ромкиње информисани о условима и важности пријављивања на евиденцију НСЗ?

Према подацима које је Заштитник грађана прикупио приликом израде извештаја о примени претходне Стратегије, Роми претходних година нису имали довољно сазнања о важности пријављивања на евиденцију НСЗ и о мерама које се спроводе за припаднике ромске заједнице.

Међутим, резултати прикупљени у овом истраживању указују да Роми у великој мери имају потребне информације и о условима пријављивања на евиденцију и о мерама које се спроводе у НСЗ. Бољој информисаности је свакако допринело и формирање локалних мобилних тимова за инклузију Рома у чијем раду учествују и запослени у филијалама/испоставама НСЗ.

Треба указати и на чињеницу да се највећи број Рома и Ромкиња пријављује на евиденцију из разлога што је то услов за добијање новчане социјалне помоћи. Саговорници из НСЗ сматрају да су Роми и Ромкиње информисани о условима и важности пријављивања на евиденцију НСЗ, а постоји и информисање у ромским насељима.

За колико Рома/Ромкиња је понуђен посао, а колико се зајослило?

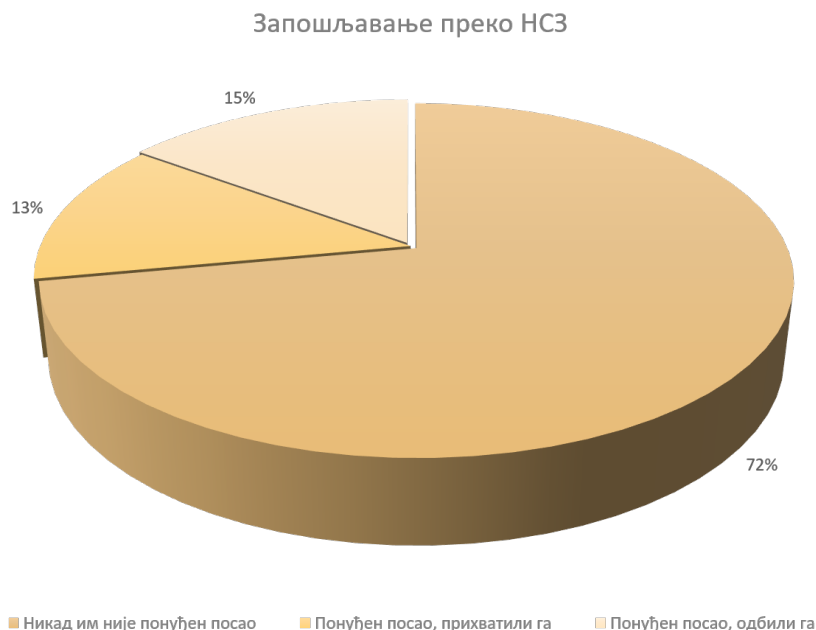
Подаци о броју запослених Рома са евиденције у 2019. години, добијени су од следећих филијала/испостава³⁴:

- 10 лица ромске националности – Испостава Бујановац;
- 105 лица ромске националности – Филијала Ниш (заједно са свим испоставама);
- 71 лице ромске националности – Филијала Панчево;
- 43 лица ромске националности – Филијала Пожаревац;
- 5 лица ромске националности – Испостава Сента;
- 21 лице ромске националности – Филијала Суботица;
- 7 лица ромске националности – Филијала Вршац.

У ромским насељима у којима је спроведено истраживање на питање да ли им је икада понуђен посао од Националне службе за запошљавање и да ли су икада прихватили посао у највећем проценту, односно њих 68.36% се изјаснило да им никада није понуђен посао, 12.43% испитаника се изјаснило да им је понуђен посао и да су га прихватили, 14.12% испитаника су се изјаснили да им је посао понуђен али да исти нису прихватили, док

³⁴ Подаци су збирни, односно односе се на све врсте запошљавања (јавне радове, привремене и повремене послове, сезонске радове и стално запослење).

се њих 5.08% није изјаснило по овом питању, углавном из разлога што нису пријављени на евиденцији Националне службе за запошљавање.

ПРЕПОРУКЕ ЗА ОБЛАСТ ЗАПОШЉАВАЊА

Пошребно је:

- да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања развије нове афирмативне мере и обезбеди додатна финансијска средства ради ефикаснијег спровођења већ постојећих мера активне политике запошљавања Рома и Ромкиња;
- да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у сарадњи са Националном службом за запошљавање и јединицама локалне самоуправе планира и организује кампање за подстицај укључивања већег броја Рома и Ромкиња у програме дошколовавања, доквалификације и преквалификације;
- да Дирекција Националне службе за запошљавање успостави интерни механизам за препознавање и поступање запослених у филијалама/испоставама НСЗ у случајевима дискриминаторног поступања послодаваца према Ромима и Ромкињама;

- да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у сарадњи са Дирекцијом Националне службе за запошљавање, спроведе посебно истраживање о утицају мера активне политике запошљавања на повећање броја запослених Рома и да у складу са резултатима анализе прилагоди постојеће програме на тај начин да боље одговарају на потребе најугроженијих Рома који су на евиденцији НСЗ.

ЗДРАВЉЕ

Како се у Стратегији наводи, процене здравственог стања Рома и Ромкиња у Републици Србији су недовољне и не раде се на основу систематизованих и плански прикупљених података. Истим документом, наводи се да је потврђена узрочно-последична веза између квалитета живота и здравља Рома и Ромкиња јер они, у односу на остале становнике Републике Србије, живе у знатно лошијим условима становања.

Увођење здравствених медијаторки у рад са Ромима и Ромкињама најуспешнија мера јавних политика покренутих од 2009. године. Неспорно је да су здравствене медијаторке кроз просвећивање Рома, нарочито Ромкиња, битно допринеле не само доступности здравствене заштите и побољшању стања здравља Рома и Ромкиња, већ и остваривању права из социјалне заштите, прибављању личних докумената и друго.

Значај медијаторки за здравствено просвећивање Рома је огроман и захваљујући њима побољшано је опште здравствено стање ромске популације. Упркос добрим резултатима здравствених медијаторки у вези с заштитом здравља и здравственим просвећивањем ромске популације, њихов статус је неизвестан. Медијаторке су и даље ангажоване по основу уговора о делу, а радна места нису систематизована. Осим тога, накнада за њихов рад је нижа од минималне цене рада у Републици Србији.

Акционим планом предвиђено да је потребно обезбедити средства да се повећа број ромских здравствених медијаторки у систему здравствене заштите, међутим подаци који су прикупљени указују да ова мера није остварена у потпуности. Такође, с обзиром да је Акционим планом предвиђено да је потребно организовати периодичне теренске посете ромским породицама ради анализе потреба од стране здравствених радника у сарадњи са здравственим медијаторкама, доступни подаци показују да мали број здравствених радника одлази са медијаторкама у ромска насеља. Посебно је препознато да је потребно унапредити приступ квалитетној здравственој заштити без дискриминације.

У току истраживања уочено је да запослени у домовима здравља имају низак степен сазнања о мерама Стратегије и Акционог плана иако су предвиђени као учесници у спровођењу мера у области здравља. И даље нема систематизованих података имајући у виду да се евиденције воде исто за

све пацијенте, немају посебну евиденцију о Ромима и Ромкињама. Запослени у домовима здравља немају приступ подацима и евиденцијама које воде здравствене медијаторке, а сматрају да би било неопходно да им се омогући приступ.

Подаци у области здравља су прикупљени у следећим домовима: Дом здравља Земун, Дом здравља Звездара, Дом здравља Бор, Дом здравља Бујановац, Дом здравља Крагујевац, Дом здравља Краљево, Дом здравља Крушевац, Дом здравља Лесковац, Дом здравља Ниш, Дом здравља Нови Сад, Дом здравља Панчево, Дом здравља Пожаревац, Дом здравља Прокупље, Дом здравља Сента, Дом здравља Сремска Митровица, Дом здравља Суботица, Дом здравља Вршац, Дом здравља Зрењанин.

Здравствене медијаторке

Како је већ наведено, Министарство здравља од 2009. године предузима активности усмерене ка повећању доступности и квалитета здравствене заштите ромском становништву. Међу првим мерама које је Министарство предузело је неформално увођење у здравствени систем здравствених медијаторки чији основни радни циљ је да успоставе контакте између Рома и здравствених установа. Узор Министарству здравља да преко *Програма унапређивања здравља и здравствене заштите Рома* подржи рад здравствених медијаторки била су добра искуства и резултати које је остварио програм ромских здравствених медијаторки у Румунији. Циљ рада здравствених медијаторки је да допринесу друштвеном укључивању Рома и смањењу сиромаштва путем повећања свести о здравственим питањима и приступу редовном здравственом систему за особе из маргинализованих група.

На одличне резултате које су постигле здравствене медијаторке указују и подаци прикупљени у ромским насељима, односно чак **82%** испитаника има картице здравственог осигурања. Међутим, забрињава податак да их **18%** испитаника и даље нема.

Један од разлога због којих се Роми и даље суочавају са проблемима у вези са пријавом на здравствено осигурање јесте непоседовање докумената или пријаве пребивалишта. Иако је број Рома који нису уписани у матичне књиге или немају пријављено пребивалиште смањен, тај број није занемарљив, а нарочито погађа Ромкиње и ромску децу³⁵.

У Стратегији за социјалну инклузију Рома и Ромкиња истиче се да ће Министарство унутрашњих послова и Министарство за рад, запошљавање,

³⁵ Заштитник грађана, Посебан извештај о репродуктивном здрављу Ромкиња са препорукама, 2017, доступно на: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/5536/Poseban%20izvestaj%20ZG%20Rep%20zdravlje%20Romkinja%2011.pdf>, стр. 3 и 11.

борачка и социјална питања с посебном пажњом пратити остваривање права на пријаву пребивалишта на адреси центра за социјални рад за она лица која ни по ком другом основу не могу пријавити пребивалиште.³⁶ Најављено је и да ће у пружању социјалних и здравствених услуга посебни напори бити уложени од стране Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, као и Министарства здравља, да подигну свест локалних власти о том питању како би се омогућио потпуни приступ социјалним и здравственим услугама и обезбедила доследна примена релевантног законодавства, између осталог и са циљем да обухвата интерно расељена лица са пребивалиштем на АП Косову и Метохији. Међутим, тешкоће у вези са пријавом пребивалишта и даље остају један од узрока због којих се Роми, а нарочито интерно расељена лица, и даље суочавају са тешкоћама у области здравствене заштите³⁷. И подаци које је Заштитник грађана прикупио за потребе Посебног извештаја Заштитника грађана о репродуктивном здрављу Ромкиња показују да и даље постоје случајеви Рома и Ромкиња без докумената и оних којима није омогућено да пријаве пребивалиште на адресу центра за социјални рад, услед чега им је онемогућен приступ здравственој заштити.³⁸

Код интерно расељених лица додатни проблем у приступу здравственој заштити представља немогућност пријаве боравишта у неформалним колективним центрима и неформалним насељима. Наиме, интерно расељена лица би, на основу статуса интерно расељеног лица, могла да стекну својство осигураника и да се пријаве на здравствено осигурање у месту боравка уколико имају пријављено боравиште³⁹. Међутим, особе које живе у неформалним насељима и непризнатим колективним центрима немају

³⁶ Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период 2016. до 2025. године, стр. 84.

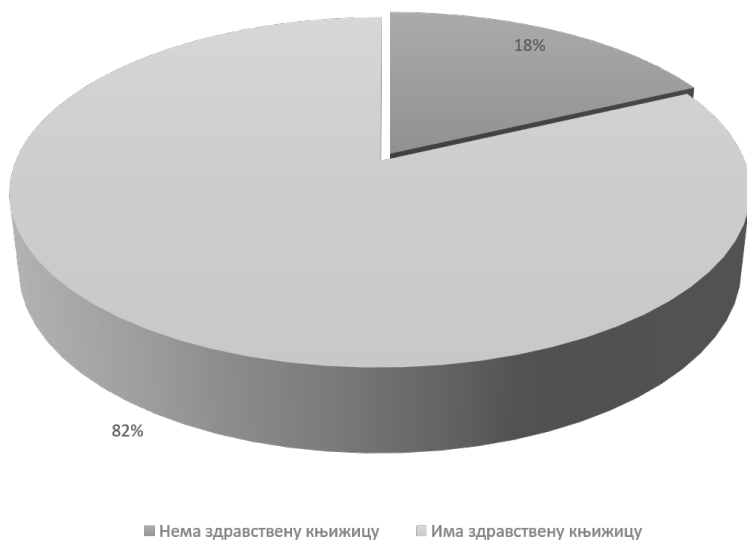
³⁷ Видети, на пример, Praxis, *Прејлед преосталих прејрека у остваривању права на ујис у матичну књију рођених, стицање држављанства и пријаву пребивалишта*, децембар 2018, доступно на: https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Pregled_preostalih_prepreka.pdf, стр. 6. Видети, такође, А 11 – Иницијатива за економска и социјална права, *Остваривање економских и социјалних права интјерно расељених лица у Србији*, децембар 2018, доступно на http://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2019/01/A11_zavrsni-izvestaj_SR_web-compressed.pdf, стр. 15-17 и 19-20.

³⁸ Заштитник грађана, Посебан извештај о репродуктивном здрављу Ромкиња са препорукама, стр. 3 и 11.

³⁹ Члан 16 став 3 Закон о здравственом осигурању (Службени гласник РС, бр. 25/2019) предвиђа да се осигураником у смислу тог закона сматра и лице коме је надлежни орган утврдио статус расељеног лица, ако испуњава услове у вези са износом прихода и ако има боравиште на територији Републике Србије. Такође, и Правилник о исправи о здравственом осигурању и о посебној исправи за коришћење здравствене заштите у члану 12а предвиђа да расељеним лицима са АП Косова и Метохије, као и члановима њихових породица, здравствену књижицу издаје филијала према месту њиховог привременог боравка.

могућност да пријаве боравиште у месту у коме станују и њима статус интерно расељеног лица није довољан да би могли да се пријаве на здравствено осигурање. Увођење могућности утврђивања *пребивалишта* на адреси центра за социјални рад за лица без правног основа становања представљало је један од најзначајнијих корака за обезбеђивање приступа правима за Роме, укључујући и право на здравствену заштиту. Међутим, не постоји могућност утврђивања *боравишта* (на адреси центра за социјални рад или адреси фактичког боравишта) за лица која не могу да пријаве боравиште на други начин, а ово представља проблем нарочито за интерно расељене Роме који живе у неформалним насељима и без доказа о правном основу становања.

Здравствене књижице

У 18 домова здравља у којима су прикупљани подаци, ангажована је укупно 21 здравствена медијаторка и то: Звездара 1, Бор 1, Бујановац 2, Крагујевац 1, Краљево 1, Крушевац 1, Лесковац 3, Ниш 2, Нови Сад 2, Панчево 1, Пожаревац 2, Прокупље 1, Суботица 1, Вршац 1 и Зрењанин 1.

У Дому здравља Земун раније су биле ангажоване три медијаторке, али тренутно немају ниједну здравствену медијаторку иако према мишљењу запослених у Дому здравља Земун постоји велика потреба за поновним ангажовањем. У Дому здравља Сремска Митровица је такође раније била ангажована здравствена медијаторка, а постоји потреба да се опет ангажује. Дом здравља Сента никад није имао ангажовану медијаторку.

У свим домовима здравља здравствени радници са којима је обављен разговор (лекари и патронажне сестре) указали су на значај сарадње са здравственим медијаторкама, осим у Дому здравља Панчево где су истакли да треба унапредити сарадњу са медијаторком јер није довољно активна.

Здравствене медијаторке редовно обилазе ромска насеља, углавном са-мостално, али и са запосленима из домова здравља. У највећем броју слу-чајева са здравственим медијаторкама на терен одлазе патронажне сестре.

Резултати рада медијаторки, као и претходних година је посебно видљив када је у питању репродуктивно здравље и вакцинација деце.

Све медијаторке са којима је обављен разговор, а то показују и притужбе које је Заштитник грађана примио у претходне две године, и даље имају нерешен статус, ангазоване су по основу уговора о делу, дешава се да им се не уплате доприноси, често немају обезбеђен превоз за рад на терену, што су све разлози који им додатно отежавају посао који обављају.

Едукације – колико су здравствени радници сензибилисани за рад са ромском популацијом?

Увођење здравствених медијаторки у домове здравља допринело је у одређеној мери и сензибилизацији здравствених радника у вези са положајем ромске заједнице, али и даље постоји велика потреба за подизањем свести и додатном едукацијом здравствених радника.

Наиме, током истраживања утврђено је да запослени у домовима здравља од свих саговорника који су носиоци мера на локалном нивоу, имају најмање сазнања о мерама и активностима које су предвиђене Стратегијом и Акционим планом за социјално укључивање Рома и Ромкиња.

Запослени у домовима здравља су врло често износили став да према свим пацијентима поступају исто, пренебрегавајући чињеницу да су посебне мере у области здравља креиране за Роме управо због изузетно лоших услова у којима живе који се у великој мери одражавају на њихово здравствено стање.

Прикупљени подаци показују да је мали број запослених у домовима здравља учествовао у обукама које би допринеле њиховој сензибилизацији у вези специфичног положаја у ком се налази ромска заједница. Тако су само у домовима здравља Звездара, Крагујевац, Краљево, Крушевац и Ниш навели да су прошли обуке овог типа, али треба напоменути и то да ове обуке нису обухватиле већи број запослених. Свакако да би циљна група у домовима здравља за обухват обукама требало да буду лекари опште праксе, педијатри, гинеколози и патронажне сестре, с обзиром на то да су то области у којима доступни подаци показују да постоји највећа потреба за унапређењем здравственог стања ромске популације.

Мора се истаћи и то да су неким домовима здравља, здравствени радници показали висок степен предрасуда и дискриминаторних ставова према ромској заједници.

У току истраживања од здравствених радника могле су се чути и следеће изјаве:

„Они не воле воду“.

„Роми долазе у Дом здравља са бебама које су љрекривене слојем блаџа“.

„Не знају за ред, џраже љредност у односу на друје љацијенџе“.

С друге стране, у неким домовима здравља (Крагујевац, Звездара, Нови Сад, Пожаревац, Краљево, Крушевац, Вршац...) здравствени радници активно учествују у раду локалних мобилних тимова за инклузију Рома и показују висок степен сензибилности за тему.

Посеџе ромским насељима и досџујностџ информација у вези са имунизацијом и рејродукџивним и сексуалним здрављем, зашџиџиџом од заразних болесџи

Како је већ истакнуто, у највећем броју случајева здравствене медијаторке су те које посеђују насеља самостално и информишу ромску заједницу о календару имунизације, превентивним гинеколошким прегледима и о другим значајним темама у области здравља. Такође, у оним локалним самоуправама где је успостављен мобилни тим за инклузију Рома (под условом да је функционалан) организују се различите радионице у насељима.

У Новом Саду организоване су посете ромским насељима и заказивали прегледи. Организовали су превентивне прегледе и довозили организовано Ромкиње на прегледе и враћали их кућама. Такође, у насељу „Бангладеш“ постоји амбуланта.

У Краљеву се спроводе едукације жена и младих на тему превенција за разних болести, као и информисање у вези процедуре за избор гинеколога и лекара опште праксе.

У ГО Звездара највише пажње приликом обилажења насеља посвећено је значају вакцинације деце, превентивних прегледа, као и помоћи за прибављање потребне документације за остваривање права на здравствено осигурање.

У Крушевцу су организоване радионице на теме очувања здравља, контрацепције, значаја редовне контроле, занемаривања и злостављања жена и деце, штетности дувана и значају редовне вакцинације деце. Медијаторка наводи да је посебно задовољна како је протекла радионица на тему

“Планирање породице”, којој је присуствовало 15 младих Рома и Ромкиња. Такође, организована су предавања гинеколога у сарадњи са начелником Диспанзера за жене која су била доста посећена.

У Пожаревцу су организоване радионице на тему вођења трудноће, репродуктивног здравља, значаја вакцинације.

У Вршцу се спроводе радионице у основним школама (од првог до осмог разреда) на теме хигијене и неге, репродуктивног здравља, болести зависности и исхране. Едукације се спроводе на иницијативу Дома здравља. Навели су да улажу напоре да раде што више могу на подизању свести. Кроз теренске посете такође гледају да подижу свест о неопходности побољшања хигијенских услова у насељима кроз разговор са корисницима.

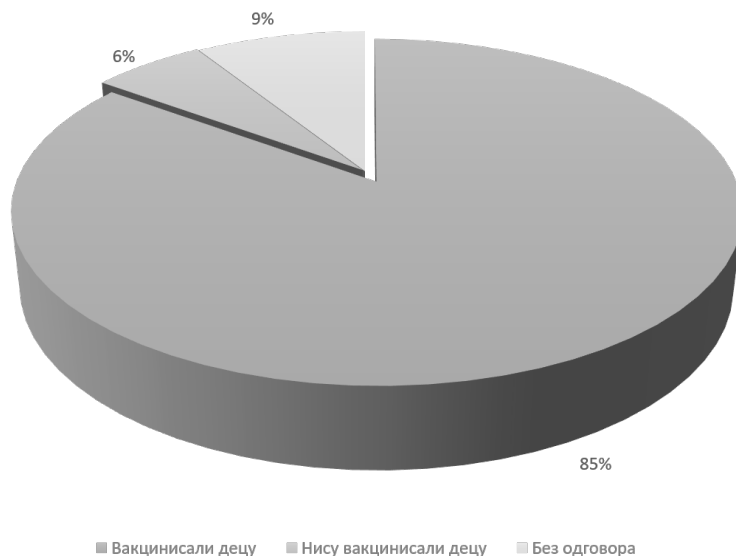
У Зрењанину су највише организоване разне обуке које доктори и патронажна служба заједно са медијаторком спроводе на терену. Недавно је спроведен тренинг о планирању породице и контрацепцији у насељу Дудара у коме је учествовало десет жена из насеља. Тренинг су држале медијаторка и колегинице из патронажне службе. Такође су одржавана предавања у групама (жене становнице ромских насеља) о важности контроле за карциноме, специјално грлића материце и дојке, потом о исхрани и о вакцинацији. У ситуацијама где приметите да постоји потреба, врше се појединачна саветовања едукативног карактера. Такође се ради на превенцији малолетничких трудноћа кроз образовање и разговор са родитељима.

У Лесковцу се такође организују радионице које спроводе медијаторке у сарадњи са цивилним друштвом посебно на теме репродуктивног здравља и спречавања раних бракова и малолетничких трудноћа.

Иако се спроводе различите активности у циљу доступности информација у вези са имунизацијом и репродуктивним и сексуалним здрављем, заштитом од заразних болести, мора се нагласити да ове активности нису редовне и да се не планирају у свим домовима здравља сваке године.

Охрабрују подаци прикупљени у ромским насељима који указују да је **85% ромске деце вакцинисано.**

Обавезна вакцинација деце

ПРЕПОРУКЕ ЗА ОБЛАСТ ЗДРАВЉА

Пошребно је:

- да Министарство здравља трајно реши статус здравствених медијаторки и обезбеди средства за ангажовање већег броја здравствених медијаторки у домовима здравља;
- да Министарство здравља омогући здравственим радницима у домовима здравља приступ бази података коју воде здравствене медијаторке;
- да Министарство здравља у сарадњи са другим надлежним органима организује и спроведе обуке здравствених радника на теме антидискриминације, положаја ромске заједнице и мера инклузије у области здравља.

СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Положај и рад центара за социјални рад утврђен је Законом о социјалној заштити⁴⁰ којим су утврђени и принципи социјалне заштите на којима се заснива сврха и организација рада установа социјалне заштите. Центар за социјални рад оснива искључиво јединица локалне самоуправе⁴¹, али центри обављају и одређене послове које им могу поверити надлежни државни органи. Рад и организација центара за социјални рад прецизно су уређени Правилником о организацији, нормативима и стандардима рада центара за социјални рад⁴² који је припремило Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Значајна улога центара за социјални рад у процесу социјалне инклузије Рома и Ромкиња препозната је у свим стратешким документима, па тако и у Стратегији за социјално укључивање Рома и Ромкиња и Акционом плану, али мора се указати на чињеницу да велики број центара нема капацитете за спровођење ових мера.

Наиме, према подацима који су прикупљени од центара за социјални рад⁴³ приликом праћења мера Стратегије и Акционог плана, али и на основу података којим располаже Заштитник грађана из примљених притужби⁴⁴, центри за социјални рад имају велики недостатак капацитета. Пре свега у недовољном броју стручних радника, техничкој неопремљености до недостајућих превозних средстава потребних за рад на терену. Према

⁴⁰ „Службени гласник РС”, бр. 24/2011.

⁴¹ Члан 14 . Закона о социјалној заштити.

⁴² „Службени гласник РС”, бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011 – др. правилник и 1/2012 – др. правилник.

⁴³ Подаци прикупљени од: Центар за социјални рад Земун, Центар за социјални рад Звездара, Центар за социјални рад Бор, Центар за социјални рад Бујановац, Центар за социјални рад Краљево, Центар за социјални рад Краљево, Центар за социјални рад Крушевац, Центар за социјални рад Лесковац, Центар за социјални рад Ниш, Центар за социјални рад Нови Сад, Центар за социјални рад Панчево, Центар за социјални рад Пожаревац, Центар за социјални рад Прокупље, Центар за социјални рад Сента, Центар за социјални рад Смедерево, Центар за социјални рад Сремска Митровица, Центар за социјални рад Суботица, Центар за социјални рад Вршац, Центар за социјални рад Зрењанин. Напомена: Састанак са Центром за социјални рад Палилула није одржан иако је био планиран.

⁴⁴ У 2018. години Заштитник грађана је примио 177 притужби на рад центара за социјални рад. У 2019. (закључно са октобром) укупно 131 притужбу на рад центара за социјални рад.

исказима запослених у центрима за социјални рад прикупљених у овом истраживању, готово да постоји сагласност да немају капацитет да обављају редовне послове, па тако ни послове који се тичу спровођења мера социјалне инклузије Рома и Ромкиња.

Стратегија за социјално укључивање у области социјалне заштите наводи да центри за социјални рад између осталог треба да се старају о спровођењу Стратегије, да буду отворени према корисницима мера и услуга социјалне заштите из ромске заједнице и то непосредним радом у ромским насељима, пружањем тачних информација, и пружањем одговарајуће помоћи приликом остваривања права.

У опису постојећег стања у Стратегији наводи се да је *систем услуга социјалне заштите отворен и има капацитет за прихватање нових услуга и програма, а постојеће услуге и програми намењени су корисницима са различитим карактеристикама и потребама*. Такође, наведено је да је могуће проширити систем услуга и програма социјалне заштите креирањем нових, који одговарају потребама припадника ромске националне заједнице и њиховим породицама. Осмишљавање и спровођење нових услуга засновано је на проактивној улози центара за социјални рад и њиховој сарадњи са носиоцима других јавних политика у локалној заједници.

Међутим, овакав опис постојећег стања у Стратегији не одговара стању у пракси рада центара за социјални рад, који како је већ наведено сами препознају да немају довољно капацитета за постојеће услуге.

Евиденције о броју корисника услуга социјалне заштите ромске националности

Акциони план је као једну од мера која је праћена овим истраживањем предвидео да је потребно унапредити систем прикупљања података у области социјалне заштите тако да пружа јасне и редовне податке о остваривању права Рома и Ромкиња у области социјалне заштите. Такође, наводи се да је потребно изградити упутства за унапређење евиденције центара за социјални рад о Ромима и Ромкињама из вишеструко депривираних средина.

Према подацима прикупљеним у центрима за социјални рад, грађани ромске националности су најчешћи корисници услуга центара и права на социјалну заштиту. Упркос томе, не воде сви центри посебне евиденције о броју и потребама Рома, степену њихове угрожености или њиховом имовинском статусу. Пре свега центри за социјални рад који не користе електронску апликацију „Интеграл“⁴⁵ немају ове податке.

Такође, као један од разлога зашто не постоје прецизне евиденције наводи се да не постоји обавеза изјашњавања по националној припадности

⁴⁵ Интеграл је специјализовани софтвер за обраду података који користе центри за социјални рад.

приликом подношења захтева за остваривање социјалне помоћи⁴⁶. Иако је то тачно, Заштитник грађана указује на могућност да се приликом попуњавања захтева кориснику уз напомену да изјашњавање није обавезно, појасни и то да се подаци о националној припадности прикупљају искључиво у сврху планирања и спровођења афирмативних мера.⁴⁷

Од 19 центара за социјални рад обухваћених истраживањем у 8 центара не постоји прецизна евиденција о корисницима услуга социјалне заштите који су ромске националности.

У 11 центара за социјални рад који воде прецизне евиденције, има укупно 13.461 корисника услуга социјалне заштите који су се изјаснили да су ромске националности. Према наводима запослених у центрима за социјални рад, тај број је реално много већи, али се не изјашњавају о националној припадности.

Тако у центрима за социјални рад Земун и Звездара не воде евиденцију по националној припадности корисника, иако имају ту могућност кроз формулар, али сматрају да је велики број корисника управо ромске националности.

У центрима за социјални рад Бор, Бујановац и Прокупље није уведена електронска апликација „Интеграл“. Процена је да је у Бору преко 50% корисника ромске националности, док у Прокупљу нису могли да изнесу ни процену о томе који је број корисника ромске националности.

Занимљиво је истаћи да у Центру за социјални рад Бујановац, иако немају програм „Интеграл“, воде врло прецизну евиденцију о корисницима ромске националности. Тако у Бујановцу има укупно 5.863 корисника услуга центра. Припадници ромске националности по правима: новчана социјална помоћ – 1.880 корисника; туђа нега и помоћ – 30 корисника; једнократне новчане помоћи – 491 корисник, остала права – 471 корисник.

У Центру за социјални рад Крагујевац се преко програма „Интеграл“ води евиденција корисницима ромске националности и подаци су доступни у електронском облику, али сматрају да се јако мали број изјашњава – 278 лица. У Краљеву слична ситуација, укупно 13.469 лица корисника услуга центра за социјални рад, од тога су 593 лица ромске популације. Међутим, они сматрају да овај број не одговара реалном стању.

⁴⁶ У формуларима које попуњавају грађани приликом подношење захтева за одређеном врстом социјалне помоћи постоји рубрика у којој се могу изјаснити о националној припадности, али њено попуњавање није обавезно.

⁴⁷ Заштитник грађана у формулару „притужбе“ такође има рубрику о националној припадности, а пракса је да се подносиоцима притужби појасни у коју сврху се прикупљају ови подаци. Ова пракса је посебно важна приликом организованих посета и пријема притужби у ромским насељима које Заштитник грађана спроводи као своју редовну активност од 2010. године.

С друге стране, у Центру за социјални рад Крушевац велики број Рома се изјашњава у формуларима те је укупан број Рома корисника услуга социјалне заштите 1.511, од чега су 853 Ромкиње. У Центру за социјални рад Лесковац такође прецизни подаци, односно 4.739, што износи 63% од укупног броја корисника. У Центру за социјални рад Ниш према подацима са „Интеграла“ број Рома који су се изјаснили о националној припадности, односно 417 лица на евиденцији. Процена је да се ради о много већем броју. Центар за социјални рад Нови Сад према евиденцији коју имају: 830 корисника ромске националности од којих су 427 жене.

У Центру за социјални рад Панчево 322 корисника су се изјаснили као припадници ромске националне мањине и сви су корисници новчане социјалне помоћи. Поред тога се 396 особа није изјаснило, а сматрају да у том броју потенцијално има и припадника ромске националне мањине који из одређених разлога не желе тако да се изјасне. Става су да је свакако већи број Рома.

У Центру за социјални рад Пожаревац добијен је податак у виду процене око 5.000 корисника ромске националности. У Центру за социјални рад Сента 376 корисника се изјаснило као припадник ромске националне мањине, а то је око 16,9% од укупног броја корисника.

У Смедереву не воде посебну евиденцију, а по процени око 30% корисника услуга центра за социјални рад је ромске националности. У Центру за социјални рад Сремска Митровица изнета је такође процена да је прео 50% корисника ромске националности.

У Суботици укупан број корисника услуга центра за социјални рад је 12.752, од тога су 1.523 припадници ромске националности, односно 11.9%. У Вршцу је 1.126 корисника припадника ромске националне мањине.

Центар за социјални рад Зрењанин нема евиденцију о националној припадности корисника.

Нарочито забрињавају подаци о социјалној угрожености интерно расељених Рома који представљају једну од најсиромашнијих категорија становништва у Србији. Скоро 50% интерно расељених Рома и даље живи испод границе сиромаштва⁴⁸. Када је реч о условима за приступ правима из области социјалне заштите, интерно расељени Роми углавном наилазе на исте препреке као и остали Роми. Махом су то проблеми који постоје и у области здравствене заштите, а пре свега непоседовање докумената и пријаве пребивалишта. У Стратегији за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016. до 2025. године истиче се да је неефикасношћу центара за социјални рад и служби Министарства унутрашњих послова велики број

⁴⁸ Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије, Стање и потребе интерно расељених лица, мај 2018, стр. 57.

најсиромашнијих лица ромске националности и даље суочен са немогућношћу приступа новчаној социјалној помоћи⁴⁹. Тешкоће у вези са пријавом пребивалишта и утврђивањем пребивалишта на адреси центра за социјални рад и даље постоје⁵⁰, а услед тога, одређени број сиромашних Рома и даље нема приступ правима из области социјалне заштите.

Осим проблема са којима се суочавају и остали Роми у Србији, у последњем преосталом колективном центру за интерно расељена лица у Србији уочен је проблем који погађа искључиво интерно расељене Роме. Наиме, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања заузело је становиште да становници колективних центара немају право на новчану социјалну помоћ, будући да имају обезбеђено становање⁵¹.

Које услуге социјалне заштите најчешће користе припадници ромске заједнице?

Према добијеним подацима, у свих 19 центара за социјални рад, запослени су навели да Роми најчешће користе услуге новчаних давања, односно новчану социјалну помоћ (у даљем тексту НСП) и једнократну новчану помоћ. Такође, значајан удео корисника користи и услугу народне кухиње, а у већем проценту користи се и услуга хранитељства.

Тако на пример у Крагујевцу, према процени од укупно око 4.300 корисника НСП око 1.300 породица су ромске националности. У Крушевцу највише је корисника НСП, њих 1.447 (24% од укупног броја корисника на евиденцији су Роми). У Суботици 1.341 особа ромске националне припадности су корисници НСП, што представља 32.9% укупног броја корисника те услуге.

⁴⁹ Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, стр. 53.

⁵⁰ Видети, на пример, Praxis, *Преглед преосталих препрека у остваривању права на упис у матичну књигу рођених, стицање држављанства и пријаву пребивалишта*, децембар 2018, доступно на: https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Pregled_preostalih_prepreka.pdf, стр. 6. Видети, такође, А 11 – Иницијатива за економска и социјална права, *Остваривање економских и социјалних права интерно расељених лица у Србији*, децембар 2018, доступно на http://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2019/01/A11_zavrsni-izvestaj_SR_web-compressed.pdf, стр. 15-17.

⁵¹ Правно мишљење Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања бр. 07-00-00538/2018-15 од дана 3.7.2018. године. Мишљење је донето поводом захтева за давање мишљења који је поднела А 11 – Иницијатива за економска и социјална права, у вези са могућностима остваривања права на новчану социјалну помоћ за становнике колективних центара. Претходно се велики број интерно расељених Рома из Колективног центра „Салваторе“ у Бујановцу пожалио Иницијативи А11 да им је ускраћен приступ праву на новчану социјалну помоћ, уз образложење да им та помоћ није потребна јер имају обезбеђен смештај. У мишљењу Министарства се наводи „сматрамо да исти немају право на новчану социјалну помоћ, с обзиром да док користе наведену услугу, имају обезбеђено становање и задовољене су им основне животне потребе“.

Када је у питању једнократна новчана помоћ, у центрима за социјални рад указују да се ова средстава припадницима ромске националне мањине најчешће одобравају за куповину лекова.

Запослени у центрима за социјални рад указују и да сматрају да се у великом проценту користи и услуга хранитељства, али о томе не поседују прецизне податке. У Панчеву наводе да је од 120 деце која су на хранитељском смештају готово трећина ромске националности, док је у Сенти од 80 деце на хранитељском смештају, 20 деце ромске националности.

Треба указати и на то да припадници ромске заједнице који остварују право на новчану социјалну помоћ сматрају да новчана социјална помоћ није довољна за задовољавање основних месечних потреба, односно 83.62 % њих, док само 3.95% испитаника сматра да је новчана помоћ довољна, а 12.43% испитаника се није изјаснило по овом питању, углавном због тога што уопште нису корисници ове врсте помоћи.

Да ли су организовали рад с осетљивим групама унутар ромске популације (жене, девојчице, болесни, сиротица)?

Када говоримо о мерама које се спроводе за посебно осетљиве категорије унутар ромске популације, као што су жене, деца... осим центара за социјални рад Вршац, Нови Сад и Краљево, ни један центар не спроводи посебне мере. Како је већ истакнуто, као разлог зашто се не спроводе ове мере наводи се недостатак капацитета и стручних радника у центрима за социјални рад.

Центар за социјални рад Вршац у сарадњи са школским установама редовно спроводи активности са ромском децом школског узраста. Наиме, спровode се креативне радионице, продајне изложбе и организује се програм описмењавања деце Рома и Ашкалија из Малог Рита (предшколског и школског узраста).

Центар за социјални рад Краљево организује радионице на којима се воде разговори са женама и девојчицама о малолетничким трудноћама и браковима, док Центар за социјални рад у оквиру активности мобилног тима за инклузију Рома спроводи радионице за Ромкиње и децу.

Да ли социјални радници и други стручњаци ЦСР иду у ромска насеља?

Иако је Акционим планом предвиђена мера ангажовања сарадника центара за социјални рад из ромске популације ради унапређења теренског рада, као и то да центри буду отворени према корисницима мера и услуга социјалне заштите из ромске заједнице и то непосредним радом у ромским насељима, јасно је да запослени у центрима немају капацитете да редовно обилазе ромска насеља и спровode различите активности у циљу унапређења мера социјалне инклузије Рома и Ромкиња.

У већини центара за социјални рад обилазак ромских насеља се организује по захтевима у интервентним ситуацијама или у редовној процедури по предметима и ревизијама захтева за остваривање услуга социјалне заштите. Формирање мобилних тимова за инклузију Рома, у чијем раду учествују и запослени у центрима за социјални рад, је у одређеној мери унапредило контакт са припадницима ромске заједнице, али ретки су центри који имају капацитет да плански спровode посете насељима.

Како је обезбеђена информисаност Рома о могућностима коришћења права која проистичу из социјалне заштите?

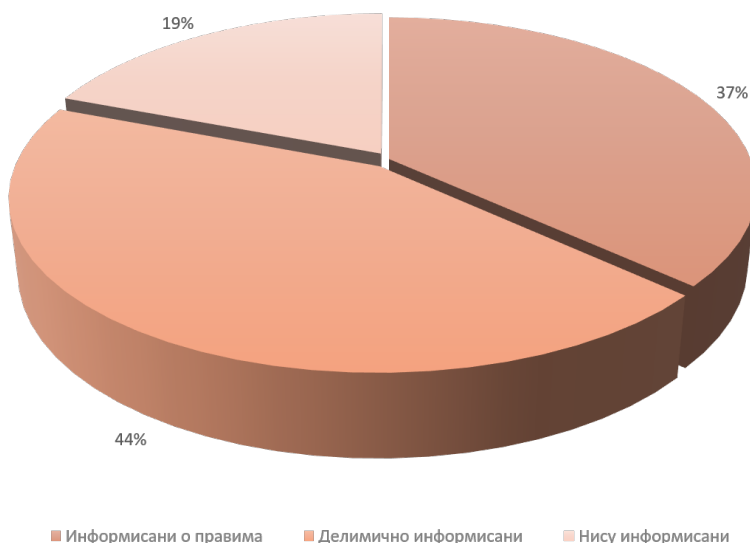
Запослени у центрима за социјални рад истичу да сматрају да су припадници ромске националне мањине информисани о својим правима, као и да углавном долазе у центар ради прикупљања информација која права могу евентуално да остваре. Како је већ наведено, обиласци ромских насеља због ограничених капацитета нису чести, те директан рад у насељима углавном није начин на који центри за социјални рад информишу припаднике ромске заједнице.

Треба истаћи и то да неки центри у оквиру активности мобилних тимова за инклузију Рома учествују у радионицама које се организују у насељима, а у вези остваривања права из области социјалне заштите. Ипак мора се напоменути да ово није редовна пракса.

Подаци прикупљени у ромским насељима указују на то да су припадници ромске заједнице делимично информисани о правима и условима

под којим могу остварити права из области социјалне заштите. Те се тако 36.72% испитаника изјаснило да је информисано о условима и правима, 44.07% да је делимично информисано, а 19.21% испитаника се изјаснило да није информисано о овим правима и условима.

Информисаност о правима из социјалне заштите

Истраживање је показало да се, осим у Нишу, Уредба о мерама социјалне укључености корисника новчане социјалне помоћи⁵² којом су предвиђени различити видови „активације“ корисника новчане социјалне помоћи, међу којима је и укључивање у формално и неформално образовање, запошљавање, лечење и друштвено-користан рад, односно рад у локалној заједници, не примењује у другим центрима за социјални рад.

Да ли је надлежно Министарство за рад, запошљавање, социјална и борачка питања предузимало одређене мере како би повећало капацитете центара за спровођење мера социјалне инклузије Рома?

Како истичу сами запослени у центрима за социјални рад, нису предузимане мере за повећање капацитета центара у вези са спровођењем мера социјалне инклузије, а пре свега требало би размотрити могућности

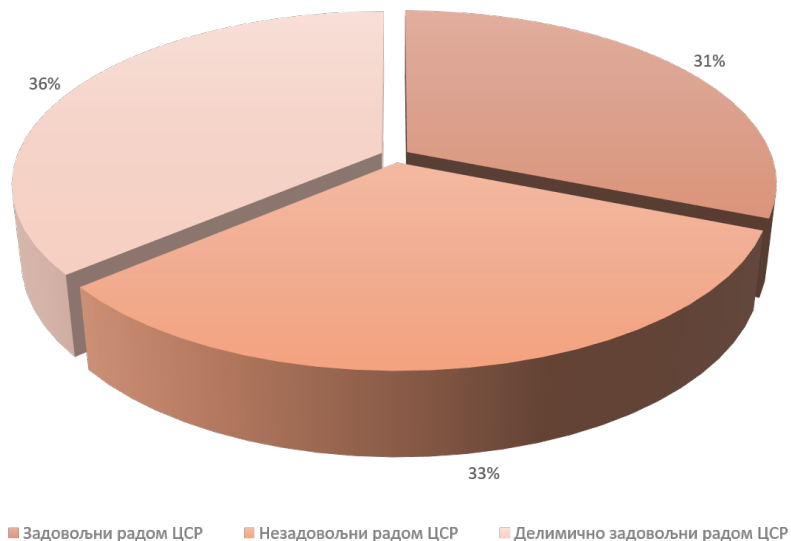
⁵² Заштитник грађана поднео је Уставном суду предлог за оцену уставности поменуте Уредбе, док је неколико коалиција удружења грађана поднело иницијативе за оцену уставности. Иако су предлог Заштитника грађана и иницијативе удружења грађана поднети пре више од пет година, Уставни суд још увек није решио ово питање.

за запошљавањем додатних сарадника како би се унапредио рад. У свим центрима за социјални рад истакнуто је да немају довољно запослених.

Такође, запослени у центрима наводе да и када се организују обуке које би биле значајне за унапређење рада када је у питању ромска заједница, врло често нису у могућности да присуствују због мањка запослених.

На потребу да надлежно Министарство унапреди капацитете центра указују и подаци прикупљени у ромским насељима, који показују да су припадници ромске заједнице делимично задовољни радом служби центара за социјални рад. Према прикупљеним подацима 31.07% испитаника је задовољно радом службеника у центрима за социјални рад, 32.77% није задовољно, док је 36.16% испитаника делимично задовољно њиховим радом.

Задовољство радом ЦСР

ПРЕПОРУКЕ ЗА ОБЛАСТ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Пошребно је:

- да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања јача капацитете центара за социјални рад за спровођење мера инклузије Рома и Ромкиња кроз додатне едукације и запошљавање додатних лица за обављање ових послова;
- да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања обезбеди да се у свим центрима за социјални рад води евиденција о броју корисника услуга социјалне заштите који су ромске националности.

УЛОГА ЛОКАЛНИХ САМОУПРАВА У ПРОЦЕСУ СПРОВОЂЕЊА МЕРА ИНКЛУЗИЈЕ

Како је констатовано у Стратегији, остваривање мера са националног нивоа се спроводи уз доста тешкоћа: неекономично је и захтева додатне људске и материјалне ресурсе с којима држава не располаже. Рационалнији приступ је децентрализација послова у вези са спровођењем политике инклузије Рома и Ромкиња, односно препуштање већег дела послова и одговорности локалним самоуправама. У Стратегији се наводи и то да локалне самоуправе располажу механизмима на основу којих могу да управљају и спроводе инклузивне јавне политике, а осим тога Закон о локалној самоуправи их обавезује да се старају о остваривању људских и мањинских права⁵³.

На основу примљених података може се констатовати да локалне самоуправе у већој мери препознају своју улогу у процесу инклузије Рома и Ромкиња, али капацитети и знања која поседују се веома разликују. Спровођење мера у локалним самоуправама тако у највећој мери зависи од финансијских средстава којима располажу, али и од могућности да конкуришу за додатна донаторска средства.

Важну улогу у процесу инклузије ромске заједнице на локалном нивоу имају и координатори за ромска питања. Изузетан значај координатора за ромска питања и резултати које су до сада постигли у циљу остваривања права ромске националне мањине у јединици локалне самоуправе, оправдали су потребу њиховог увођења. Ангажовање локалних координатора за ромска питања значајно побољшава везе између ромске заједнице и локалне власти.

Статус координатора за ромска питања различит је у већини општина, али охрабрује чињеница да све локалне самоуправе препознају значај њиховог рада. Међутим, непостојање критеријума за јединице локалне самоуправе на основу којих се јасно може утврдити потреба постојања координатора оставља могућност општини да произвољно оцењује потребу њиховог ангажовања.

⁵³Члан 20. тачка 32. Закона о локалној самоуправи "Сл. Гласник РС", бр. 129/2007, 83/2014 – др. закон, 101/2016 – др. закон и 47/2018.

У интересу даљег унапређивања остваривања права ромске националне мањине јесте уређивање положаја координатора за ромска питања на јединствен начин на територији целе Републике Србије⁵⁴.

Да ли је у граду/општини запослен координатор за ромска питања и какав је његов радно-правни статус?

Приликом прикупљања података за посебан извештај Заштитника грађана, утврђено је да је од 19 јединица локалне самоуправе⁵⁵ у 9 јединица систематизовано радно место координатора за ромска питања, али нису сва лица у радном односу на неодређено време. Радно место координатора за ромска питања систематизовано је у Градској општини Палилула, Крагујевац, Бујановац, Краљево, Крушевац, Нови Сад, Вршац, Зрењанин и Смедерево. У Вршцу и Зрењанину, иако је систематизовано радно место, координатори раде на основу уговора на одређено време.

У 6 јединица локалних самоуправа запослени су координатори за ромска питања по основу уговора на одређено време, уговора о делу и уговора о привременим и повременим пословима и то у Градској општини Звездара, Бор, Лесковац, Пожаревац, Сента⁵⁶ и Суботица⁵⁷.

Као разлоге за то зашто радно место координатора није систематизовано и због чега лица раде на одређено време, локалне самоуправе наводе забрану запошљавања у јавном сектору и недостатак финансијских средстава.

У 4 јединице локалне самоуправе које су биле обухваћене истраживањем није ангажован координатор за ромска питања, с тим што постоји сагласност да је координатор потребан ради успостављања боље комуникације и решавања проблема ромске заједнице. Координатори нису ангажовани у Градској општини Земун (никад нису имали координатора), Сремска Митровица (никад нису имали координатора), Ниш (раније био ангажован координатор по основу уговора на одређено време) и Прокупље (раније имали успостављену Канцеларију за ромска питања у којој су радила три координатора).

Међутим, треба указати и на чињеницу да постоје одређене разлике између координатора за ромска питања што може бити и последица њиховог и даље не у потпуности уређеног положаја. Тако је приликом овог

⁵⁴ Заштитник грађана је у 2016. години упутио мишљење Министарству државне управе у вези потребе да се на јединствен начин уреди статус координатора за ромска питања (Мишљење бр. 40949 од 21.10.2016.) – доступно на <https://ombudsman.rs/index.php/2011-12-11-11-34-45/4951-inis-rs-v-drz-vn-upr-v-i-l-ln-s-upr-v-d-dr-di-ri-ri-u-z-b-vlj-nj-p-sl-v-r-s-ih-rdin-r>.

⁵⁵ Са представницима Градске управе Панчево није одржан планирани састанак.

⁵⁶ У Сенти координатор за ромска питања ангажован је у центру за социјални рад.

⁵⁷ У Суботици су ангажована два лица да обављају послове координатора за ромска питања.

истраживања утврђено и то да неки координатори не обилазе ромска насеља већ странке примају искључиво у канцеларији, чиме се обесмишљава сама улога координатора да локалне институције учине доступнијим Ромима.

Да ли је усвојена локална стратегија/акциони план за инклузију Рома и Ромкиња и да ли су за спровођење предвиђена финансијска средства?

Да локалне самоуправе у већој мери препознају своју улогу у процесу социјалне инклузије Рома указују и прикупљени подаци о усвојеним стратешким документима на локалу и опредељеним средствима за њихово спровођење.

Наиме од 19 јединица локалне самоуправе, у 15 су донети стратешки документи за инклузију Рома (локалне стратегије, локални акциони планови, оперативни планови...).

Градска општина Палилула усвојила је Локални акциони план за период 2015-2019. година, а у изради је и нови.

Градска општина Звездара је у претходних неколико година донела већи број докумената која се тичу инклузије Рома појединачно, а мере су предвиђене и у оквиру општих стратешких докумената. Звездара је усвојила следећа документа: Стратешки план развоја Градске општине Звездара 2015-2020; Акциони план за унапређење Рома на општини Звездара за период 2015-2020; Акциони план за Роме за период јануар-децембар 2018. године; Локални акциони план за запошљавање у 2017. и 2018. години којим је ромска популација планирана као приоритет у запошљавању; Програм унапређења социјалне заштите на територији ГО Звездара у 2017. години и 2018. години; Буџетска средства за побољшање статуса Рома сваке године се издвајају из буџета. За 2019. годину предвиђено је милион динара.

Градска општина Звездара може да се похвали и да редовно конкурише за пројекте који се тичу унапређења положаја Рома, а неки од њих спроведени у претходне две године су: ИПА – „Боља перспектива Рома и Ромкиња на Звездари“; СИДА и ОЕБС – „Унапређење услова за живот Рома и Ромкиња на Звездари“ „Међународни механизам за спречавање прекида школовања и смањења раног напуштања школе у општини Звездара“; „Бољи услови живота интерно расељених лица и повратника на Звездари“.

Град Бор усвојио је Оперативни план Мобилног тима за социјално укључивање Рома за 2019. годину, док су у Бујановцу израђени посебни оперативни планови Мобилног тима за социјално укључивање Рома у области становања, социјалне заштите и здравља.

Локални акциони план за социјалну инклузију Рома и Ромкиња у Крагујевцу усвојен је за период од 2019. до 2021. године. Овај документ обухвата

шест области (образовање, запошљавање, социјалну заштиту, здравље, ре-адмисију и становање). За његово спровођење предвиђена су финансијска средства за наредне три године у износу од 6.600.000 динара.

У Краљеву усвојена је Локална стратегија за инклузију Рома са роком до 2025. године, а за 2019. годину предвиђена средства износе 450.000 динара.

Усвојена је Стратегија за унапређивање положаја Рома града Крушевца за период 2015–2020. године. Такође, донети су и локални Акциони планови за исти период за становање, запошљавање, здравље. Предвиђена финансијска средства за 2019. годину износе 2.000.000 динара.

Локални акциони план за унапређење положаја Рома на територији Града Ниша усвојен је за период од 2017. до 2019. године. Укупна буџетска средства предвиђена за спровођење овог документа су 5.000.000 динара.

Град Пожаревац такође има усвојен Локални акциони план за инклузију Рома са предвиђеним средствима у износу од 3.500.000 динара. Такође, у 2019. години конкурисали су за спровођење више пројеката за унапређење положаја ромске заједнице.

Локални акциони план за инклузију Рома и Ромкиња за период 2018. – 2021. године усвојен је и у Прокупљу. Општина Сента усвојила је Локални акциони план за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2017. до 2025. године. У Смедереву усвојен је Локални акциони план за побољшање положаја Рома у Смедереву 2018–2021. године са опредељеним средствима у износу од 2.000.000 динара. Локални акциони план за Роме и Ромкиње усвојен је и у Сремској Митровици.

Суботица је усвојила Локалну стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња и пратећи Акциони план за унапређење положаја Рома за период 2017–2021. За 2019. годину опредељено је 6.775.000 динара. У Вршцу је усвојен Локални акциони план у 2019. години са опредељених 600.000 динара буџетских средстава за текућу годину.

Локалне самоуправе Нови Сад, Зрењанин и Лесковац тренутно немају усвојена стратешка документа за социјално укључивање Рома и Ромкиња, али како наводе документа су у припреми за наредни период. Градска општина Земун, такође, нема усвојена стратешка документа, али за разлику од наведених локалних самоуправа, нема ни у плану усвајање истих.

Иако је велики број локалних самоуправа усвојио стратешка документа за инклузију Рома и Ромкиња, треба указати и на то да нису развијени механизми за праћење спроведених мера. Наиме, требало би да локалне самоуправе припремају извештаје о томе које су мере спровеле и достављају их Координационом телу за спровођење Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња. Ови извештаји би требало да обухвате и спровођење мера предвиђених локалних стратешких докумената. Такође, до сада у

практици није добијен податак да је нека локална самоуправа представила резултате спровођења локалних стратешких докумената у локалним скупштинама која та документа и усваја.

Да ли градске/општинске службе одлазе у ромска насеља?

Директан одлазак у ромска насеља до сада је показао најбоље резултате када је у питању рад са ромском заједницом (здравствене медијаторке, педагошки асистенти, координатори за ромска питања, мобилни тимови за инклузију, Стручна служба Заштитника грађана⁵⁸). На тај начин се превазилази страх који ромска заједница често има од институција.

Како је већ више пута поменуто, активности у ромским насељима се најчешће спроводе преко мобилних тимова за инклузију Рома и Ромкиња. Када се говори о другим службеницима запосленим у локалним самоуправама, врло ретко се организује обилазак насеља са службеницима који раде на пословима правне помоћи, матичарима, запосленима на пословима легализације и другим службама које су од значаја за ромску заједницу.

Треба указати и на то да поједине локалне самоуправе имају план обилазака насеља који доноси мобилни тим за социјално укључивање Рома и Ромкиња, па тако на пример Мобилни тим за инклузију Рома града Крагујевца, минимално једном месечно, редовно информисе Роме о могућностима и механизмима заштите од дискриминације, могућностима остваривања основних људских права из области образовања, становања, запошљавања, социјалне и здравствене заштите. У Лесковцу Мобилни тим два пута недељно има састанке у Дому културе у насељу Подворце, а обилазе и друга насеља.

⁵⁸ Од 2010. године Заштитник грађана редовно обилази ромска насеља и организује пријем притужби и пружа саветодавну помоћ ромској заједници у вези остваривања права пред надлежним органима. Годишње се пријем организује у најмање 10 до 20 ромских насеља широм Србије.

ЗАКЉУЧАК

Заштитник грађана је у сарадњи са невладином организацијом А11 – Иницијатива за економска и социјална права у току 2019. године пратио спровођење Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у двадесет локалних самоуправа. Усврху праћења мера прикупљени су подаци од носилаца мера (градских/општинских управа, школских управа, филијала/испостава Националне службе за запошљавање, центара за социјални рад и домова здравља) и других органа јавне власти у вези са остваривањем права грађана ромске националности.

Значајни су били и подаци прикупљени истраживањем у 19 ромских насеља и запажања до којих су сарадници омбудсмана дошли током разговора са припадницима ромске заједнице у различитим локалним самоуправама.

Уколико се прикупљени подаци доведу у везу са налазима претходног Извештаја Заштитника грађана о спровођењу Стратегије за унапређивање положаја Рома, уочљив је извештај, али недовољан напредак којем су допринеле мере јавних политика у вези са унапређењем положаја Рома.

Иако је Одлуком Владе 05 Број: 02-02-1617/2017 од 03. 03. 2017. године, формирано Координационо тело за праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња, треба напоменути да је ово тело последњи извештај о спровођењу Стратегије објавило у 2017. години⁵⁹ и то не као посебан извештај већ у оквиру извештавања за Поглавље 23 у преговарачком процесу са Европском Унијом. За 2018. и 2019. годину такође нису припремљени посебни извештаји о спровођењу Стратегије.

Капацитети локалних самоуправа, као и свест о улози коју имају у процесу инклузије Рома и Ромкиња су оснажени, али у недовољној мери за ефикасно спровођење мера. Радно-правни статус ромских координатора и критеријуми за обавезу њиховог ангажовања и даље нису уређени. Иако је законодавни оквир значајно унапређен у области становања доношењем Закона о становању и одржавању зграда, посебна подршка локалним самоуправама неопходна је у области становања и упућивања смерница за израду докумената и процедура приликом расељавања насеља.

⁵⁹ <https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/Izveštaj%20br%20%2012017%20o%20sprovođenju%20Akcionog%20plana%20za%20Poglavlje%2023%20april%202017.pdf>.

У области образовања направљени су одређени помаци када говоримо о укључивању ромске деце у образовни систем, посебно у предшколски програм. Међутим, и даље се не води прецизна евиденција о броју ромске деце у образовном систему. И поред великих напора и спроведених активности, проблем сегрегације опстаје у образовном систему, са тенденцијом пораста броја школа које похађају искључиво ромска деца.

Када се говори о мерама активне политике запошљавања теже запошљивих категорија у које спада и ромска популација, пре свега треба указати да мере у области социјалне заштите нису усклађене са афирмативним мерама у области запошљавања. Корисници новчане социјалне помоћи у највећем броју нису активни тражиоци посла, а послови који им се нуде преко Националне службе за запошљавање нису адекватни. Треба указати и на то да филијале/испоставе Националне службе за запошљавање не креирају мере активне политике запошљавања већ их само спроводе, а евиденције о броју, стручној спреми, спроведеним мерама запошљавања за припаднике ромске заједнице су најпрецизније евиденције. Такође, посебну пажњу потребно је у наредном периоду посветити јачању механизма за борбу против дискриминације, јер су предрасуде послодаваца према ромској заједници и даље значајна препрека запошљавању.

Посебно значајно питање је решавање статуса здравствених медијаторки, које и после десет година од увођења раде по основу уговора о делу, а недовољан је и број ангажованих медијаторки у домовима здравља. Здравствени радници немају довољно сазнања о мерама предвиђеним Стратегијом и Акционим планом, а често и не препознају значај посебно креираних мера за побољшање здравственог стања ромске популације.

Центри за социјални рад раде са веома ограниченим капацитетима и иако тврде да препознају своју улогу и значај у процесу инклузије Рома и Ромкиња, немају могућности да ове мере ефикасно спроводе, као ни да планирају додатне активности подршке посебно осетљивим категоријама у оквиру ромске заједнице, као што су жене и деца. Евиденције о броју корисника услуга социјалне заштите ромске националности не воде сви центри за социјални рад, али доступни подаци показују да је социо-економски положај ромске заједнице и даље веома тежак и да се у великој мери користе сви облици материјалне подршке (НСП, једнократне помоћи, бесплатан оброк).

У посебно тешком положају налазе се интерно расељени Роми са АП Косова и Метохије који у одређеним ситуацијама не могу да оставаре ни право на новчану социјалну помоћ уколико им је обезбеђен смештај у колективном центру.

Акциони план за спровођење Стратегије за социјално укључивање за период 2017- 2018. година је истекао, а са доношењем новог се касни већ

годину дана⁶⁰. Због тога је отежано и само спровођење активности и мера на локалном нивоу.

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња је поставила реалне основе, а у Акционом плану развијене су добре активности за њено спровођење. Међутим, иако се бележи напредак у одређеним областима, уколико се та достигнућа анализирају са становишта остваривања мера и активности које је Влада Републике Србије одредила да би се постигло сузбијање сиромаштва Рома и смањивање социјално-економских разлика, резултати су врло ограничени.

ПРЕПОРУКЕ

Општије препоруке

У циљу ошклањања свих утврђених проблема и неправилности, смањивајући да ће допринећи унапређивању положаја ромске националне мањине и ефикаснијем спровођењу мера социјалног укључивања Рома и Ромкиња, Заштитник грађана упућује следеће препоруке:

- потребно је да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања припреми у што краћем року финалну верзију новог Акционог плана за спровођење Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња и упути га Влади Републике Србије на усвајање;
- потребно је да Координационо тело за праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња, припрема *Годишњи извештај* у којем исказује све податке од значаја за оцену резултата спровођења мера, информише јавност о спроведеним мерама и доставља га независним државним органима предвиђеним Стратегијом за праћење спровођења мера⁶¹;

⁶⁰ Нацрт акционог плана за спровођење Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период 2019.-2019. година достављен је на мишљење Заштитнику грађана 22. марта 2019. године, али и даље није усвојен.

⁶¹ Стратегијом је предвиђено да трећи ниво праћења спроводе независни државни органи, Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности, који на основу података исказаних у извештају органа који управља *Службином*, поступака које воде на основу притужби грађана, али и по сопственој иницијативи, прате, проверавају и предузимају мере из своје надлежности према органима и лицима која поступају незаконито, неправилно примењују прописе на основу којих се стратешке мере спроводе или се понашају дискриминаторно према грађанима и грађанкама ромске националности. Ови органи о својим налазима извештавају Народну скупштину у редовним или посебним извештајима.

- потребно је да се праћење реализације Стратегије врши уз независну процену ефеката која укључује и прикупљање података– у складу са обавезама на основу више међународних докумената, а да методологија која се користи на разним нивоима и у разним областима, буде упоредива;
- потребно је да надлежни државни органи обезбеде да се уједначи радно-правни статус координатора за ромска питања и критеријуми потребни за ангажовање координатора;
- потребно је да надлежни државни органи развију механизам извештавања локалних самоуправа у вези са спровођењем мера Стратегије и Акционог плана за социјално укључивање Рома и Ромкиња;
- потребно је да сви надлежни органи предузму додатне мере за унапређење положаја интерно расељених Рома са АП Косова и Метохије, имајући у виду посебно тежак положај ових лица која се налазе у неформалним колективним центрима, са отежаним приступом основним правима.

Образовање

Пошребно је:

- да Министарство просвете, науке и технолошког развоја у сарадњи са јединицама локалне самоуправе обезбеди прецизно вођење евиденције о броју ромске деце у предшколском, основношколском и средњошколском образовном систему;
- да Министарство просвете, науке и технолошког развоја у сарадњи са јединицама локалне самоуправе утврди тачан број школа у којима постоји сегрегација, те да размотри и развије нове механизме за спречавање појаве сегрегације ромске деце у образовном систему;
- обезбедити већа финансијска средства за повећања броја педагошких асистената у предшколским установама, како би се додатно оснажило већ унапређено укључивање ромске деце и предшколски програм;
- да Министарство просвете, науке и технолошког развоја организује додатне обуке за запослене у основним школама у вези са положајем ромске деце и социо-економских проблема с којима се суочавају, посебно приликом уписа у припремни предшколски програм и основне школе.

Становање

Пошребно је:

- да Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре упути смернице јединицама локалне самоуправе за спровођење консултација са заједницама и доношење одлука о неопходности пресељења са планом пресељења;
- да Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре у сарадњи са другим надлежним органима организује обуке запослених у локалним самоуправама у вези унапређења знања у области међународних стандарда приликом спровођења поступака исељења и пресељења;
- потребно је јачати стамбене капацитете локалних самоуправа за обезбеђивање одговарајућег смештаја, посебно у ургентним ситуацијама;
- потребно је да локалне самоуправе унапреде примену мера стамбене подршке, успоставе и додатне мере социјалне подршке у циљу оснаживања корисника којима је пружена стамбена подршка;
- потребно је да Комесаријат за избеглице и миграције у сарадњи са надлежним органима мапира стамбене потребе интерно расељених Рома који живе у неформалним насељима и да унапреди постојеће механизме за њихово стамбено збрињавање.

Запошљавање

Пошребно је:

- да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања развије нове афирмативне мере и обезбеди додатна финансијска средства ради ефикаснијег спровођења већ постојећих мера активне политике запошљавања Рома и Ромкиња.
- да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у сарадњи са Националном службом за запошљавање и јединицама локалне самоуправе планира и организује кампање за подстицај укључивања већег броја Рома и Ромкиња у програме дошколовавања, доквалификације и преквалификације;
- да Дирекција Националне службе за запошљавање успостави интерни механизам за препознавање и поступање запослених у филијалама/испоставама НСЗ у случајевима дискриминаторног поступања послодаваца према Ромима и Ромкињама;

- да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у сарадњи са Дирекцијом Националне службе за запошљавање, спроведе посебно истраживање о утицају мера активне политике запошљавања на повећање броја запослених Рома и да у складу са резултатима анализе прилагоди постојеће програме на тај начин да боље одговарају на потребе најугроженијих Рома који су на евиденцији НСЗ.

Здравље

Пошребно је:

- да Министарство здравља трајно реши статус здравствених медијаторки и обезбеди средства за ангажовање већег броја здравствених медијаторки у домовима здравља;
- да Министарство здравља омогући здравственим радницима у домовима здравља приступ бази података које воде здравствене медијаторке;
- да Министарство здравља у сарадњи са другим надлежним органима организује и спроведе обуке здравствених радника на теме антидискриминације, положаја ромске заједнице и мера инклузије у области здравља.

Социјална заштита

Пошребно је:

- да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања јача капацитете центара за социјални рад за спровођење мера инклузије Рома и Ромкиња кроз додатне едукације и запошљавање додатних лица за обављање ових послова;
- да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања обезбеди да се у свим центрима за социјални рад води евиденција о броју корисника услуга социјалне заштите који су ромске националности.

